

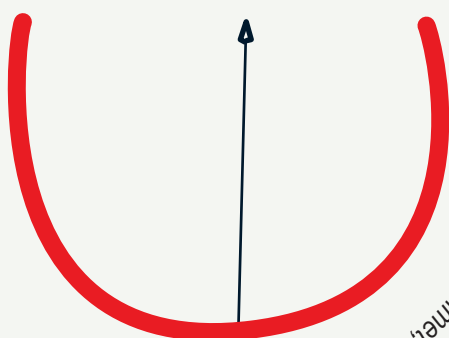
- doble graver i ytterkant
- enkle graver sentralt

Gravsystem opprettholdes

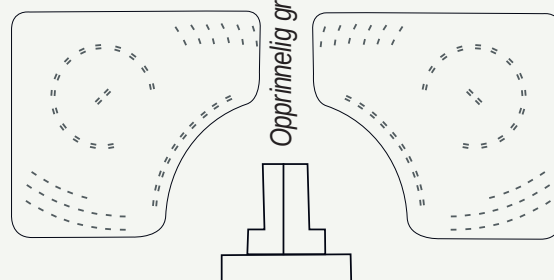
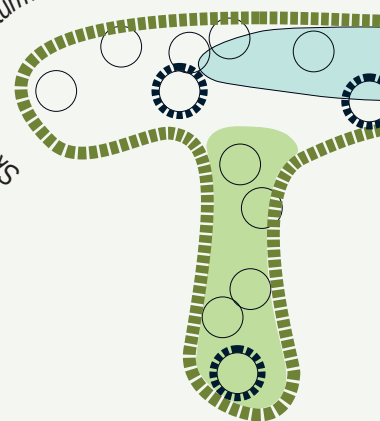
Asketre med
omfangsrik krone,
spesielt verdifullt
edelløvtré

Brudespirea som
omkranser

Rom og akser: inngangsrommet, markant romoppløse

Skogholt med naturmangfold

Opprinnelig gravfeltstruktur

Verneplan for gravplass Veileder

Gravplassrådgiveren 2018

Dokumentinformasjon

<i>Oppdragsgiver:</i>	Nasjonal gravplassrådgiver Åse Skrøvset
<i>Rapportnavn:</i>	Verneplan for gravplass Veileder
<i>Utgave/ dato:</i>	September 2018
<i>Oppdrag:</i>	610766-01
<i>Prosjektleder:</i>	Landskapsarkitekt, ph.d. Rannveig Søndergaard Holm, Asplan Viak AS
<i>Rådgiver:</i>	Dosent Kirsten G. Lunde, Institutt for landskapsarkitektur, NMBU Ås
<i>Medarbeider:</i>	Naturforvalter Rune Solvang, Asplan Viak AS
	Grafisk designer (forside) Rita Horne, Asplan Viak AS
<i>Kvalitetskontroll:</i>	Riksantikvaren
	Landskapsarkitekt Brit Solveig Johnsen, Asplan Viak
<i>Asplan Viak AS</i>	www.asplanviak.no
<i>Foto:</i>	Rannveig Søndergaard Holm (unntak: der eier/ fotograf kommer fram i bildetekst)

FORORD

Gravplassens primærfunksjon er å være et sted for gravlegging av våre døde og et minnested for de etterlatte hvor sorgen kan bearbeides.

Over tid har gravplassene våre gjennomgått store og gjennomgripende endringer. Tankesett og ideer knyttet til hva en gravplass er og hvordan den skal brukes har forandret seg. Gravplassens utforming og vegetasjonsbruk er en helt annen i dag sammenlignet med tidligere tider. Gravleggingsmetodene har også endret seg. Kistegravlegging skjer i dag med maskin og en økende andel av våre døde kremeres og gravlegges i urne. Det er stadig behov for mer areal til graver. Tilhørighet til eksisterende gravplasser er sterk og nyanlegg skjer derfor i stor grad gjennom utvidelser.

Gravplasser er i en særstilling som kulturminne. De forteller historier om samfunn, slekter og enkeltmennesker. Gravplasser i bruk vil være i kontinuerlig forandring. Dette skjer gjennom nye gravlegginger, gravminner som fjernes og nye gravminner som kommer til. Gravplassene våre er grøntanlegg med vegetasjon i form av trær og busker som viktige elementer. Vegetasjonen vokser og endrer gravplassens uttrykk over tid. På et eller annet tidspunkt dør vegetasjonen og det må tas stilling til om den skal erstattes.

Gravplasser i bruk er dynamiske anlegg. Vernearbeid på gravplass vil være å vurdere hva som har verneverdi og hvilke strukturer og elementer som skal tas vare på videre. Verneplan gir med dette et godt grunnlag for videre bruk og utvikling av gravplassen.

Denne veilederen søker å løfte fokuset til gravplassen som et helhetlig anlegg, hvor gravminner er et av mange elementer. Målgruppen for veilederen er de lokale gravplassforvaltningene, konsulenter, fagpersoner og andre som er engasjert i vernearbeid på gravplassen. Vi tar gjerne imot innspill til veilederen med tanke på framtidige revisjoner.

Åse Skrøvset

Åse Skrøvset
radgiver.gravplass@kirken.no

Inngangspartiet, Austad kirkegård.

INNHold

DEL A INNLEDNING	6
Forvaltning av gravplassen som kulturminne	
Organiseringen av arbeidet	
Automatisk fredete kulturminner	
Oppbyggingen av veilederen	
DEL B ARBEIDSGANGEN I VERNEPLANARBEIDET	14
1. SKAFFE GRUNNLAGSMATERIALE	16
Kartgrunnlag av dagens situasjon	
Kulturminnesøk/Askeladden	
Planer	
2. INNHENTE HISTORISK KILDEmateriale	18
Gravplassplaner og tegninger	
Digitale kart/flyfoto	
Litteratur/ muntlig overlevering	
Fotografier	
3. SAMMENSTILLE HISTORISK GRUNNLag	22
Hva skjedde når? - og historien bak.	
4. BESKRIVE DAGENS SITUASJON	24
Naboskap/landskap	
Rom og akser	
Gravfeltstruktur	
Gravområder	
Vegetasjon	
Naturmangfold	
Bestandige elementer	
Vegsystem	
5. VERDIVURDERE KULTURMINNENE	34
Verdisetting	
Verdivekting	
1. Kilde- og kunnskapsverdi - gravplassen	
2. Opplevelsesverdi - gravplassen	
Eksempel på resultat av verdivurdering av gravplass	
6. UTFORME VERNEPLANEN	42
Verneplanens mål	
Verneplanens bestanddeler	
Følger av verneplanen	
Eksempel på verneplanbestemmelser	
7. VIDEREUTVIKLE - DRIFT, VEDLIKEHOLD OG SKJØTSEL	46
DEL C ARBEIDSGANGEN I VERN AV GRAVMINNER	50
TRINN 1. Avgrense gravområder	
TRINN 2. Registrering og verdisetting	
1. Kilde- og kunnskapsverdi - gravminner/gravutstyr	
2. Opplevelsesverdi - gravminner/gravutstyr	
TRINN 3. Prioritering og RESULTAT	
DEL D GRAVPLASSVEDTEKTER, VARSLING OG AVTALE MED GRAVANS./FESTER	56
VEDTEKSENDRINGER KNYTTET TIL GRAVER, GRAVMINNER OG GRAVUTSYR SOM VERNES	56
Eksempler på hva vedtektene kan omhandle	
Museumsavdeling	
Varsling av gravansvarlig/fester	
VARSLING OG AVTALE MED GRAVANSVARLIG/FESTER	58
KILDER	60
Referanser	
Illustrasjoner	
Relevant litteratur	
VEDLEGG	63
Beskrivelse av arbeidsmåte ved verdivurdering	65

DEL A INNLEDNING

Forvaltning av gravplassen som kulturminne

En verneplan er en oversikt over gravplassens kulturhistoriske verdier og bestemmelser som sikrer at dette ivaretas for ettertiden.

Et hvert vern handler om å ta valg, å ta vare på noe fremfor noe annet. I utarbeidelsen av en verneplan velger en ut og sørger for å sikre deler for ettertiden. Samtidig er det også noe som velges bort. En kan bruke arbeidet med en verneplan til å peke ut områder for ny bruk, samtidig som en sørger for en forsvarlig forvaltning av vår felles historie.

Vern av enkelte områder vil ikke nødvendigvis bety å fryse bruk av områder, men kan gi premisser for videre bruk som ikke går på bekostning av de verdiene som bør ivaretas. Videre gir verneplanen føringer for framtidig skjøtsels- og vedlikeholdsplan.

Målet for verneplanen er å sikre ivaretagelse av viktige aspekt i lokal, og eventuelt regional og nasjonal, historie for ettertiden. Dette kan være ivaretagelse av typiske lokale trekk, gjenspeiling av samfunnet, gravplassens utvikling over tid, håndverkstradisjoner mm.

Verneplanen og verneplanens bestemmelser er hjemlet i:

- Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsforskriften). Ikrafttredelse 01.01.1997. §27

Viktige lovgrunnlag med mer som verneplanarbeidet må forholde seg til:

- Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø. Rundskriv/dato: 02.05.2000 Nr: T-3/00 (kirkerundskrivet)

- Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven). Ikrafttredelse 01.01.2013. (eventuelt vern i henhold til loven)

- Lov om kulturminner (kulturminneloven). Ikrafttredelse 15.02.1979. (eventuelle fredninger i henhold til loven)

- Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven). Ikrafttredelse 01.07.2009.

Verneplanen med bestemmelser skal være et styringsverktøy for gravplassforvalter og videre forvaltning, drift og vedlikehold av gravplassen. Den vil også kunne virke inn på de gravansvarliges valg. Juridisk status for verneplanen er i likhet med gravplassvedtektene på lokalt nivå. Gravplassforvaltningen har et ansvar for å vurdere om vern av enkeltgraver eller deler av gravplassen er aktuelt og kan etter §27 i gravferdsforskriften vedta at områder av gravplassen eller enkeltgraver med gravminner skal bevares. (*Regjeringen.no Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø 2018*). Dette kommer i tillegg til eventuelt vern som hjemles i kulturminneloven eller plan- og bygningsloven. Verneplan for gravplass vil være grundig innspill til kommuneplaner, i detaljreguleringsplaner og/eller i kommunedelplaner for kulturminner.

Illustrasjon: Lover og retningslinjer for gravplassen som kulturminne og ansvarsfordeling etter kulturminneloven.

LOVER OG RETNINGSLINJER FOR GRAVPLASSEN SOM KULTURMINNE

Kulturminneloven
Automatisk fredning
Vedtaksfredning
Områdefredning
Kulturmiljøfredning

Kirkeloven og gravferdsloven

Rundskriv T-3/2000: Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser
som kulturminne og kulturmiljø

Plan- og bygningsloven
Hensynssone bevaring
Båndlegging etter lov om kulturminner

ANSVARSFORDELING ETTER KULTURMINNELOVEN

Vedtaksfredete gravplasser, områdefredning og kulturmiljøfredning
Fylkeskommunen/Sametinget har dispensasjonsmyndighet

Før gravminner med eventuelt gravutstyr eldre enn 60 år og yngre enn fra 1537 flyttes eller fjernes, skal fylkeskommunen/Sametinget gis anledning til å uttale seg

Listeførte kirkers omgivelser
Fylkeskommunen skal uttale seg om tiltak i listeførte kirkers omgivelser

Automatisk fredet kirke og/eller kirkested med omgivelser
Gjelder saken automatisk fredet kirke, eller kirkested med opprinnelse i middelalderen ved eller under kirken, skal den vurderes av Riksantikvaren

Plansaker
Fylkeskommunen/Sametinget kan varsle innsigelse til kommuneplanens arealdel og til reguleringsplaner (områdeplan og detaljplan)

Omfatter planene automatisk fredete kulturminner, skal fylkeskommunen/Sametinget innhente uttalelse fra Riksantikvaren

Riksantikvaren har en selvstendig innsigelsesrett

Verneplaner for gravplasser kan vedtas av gravplassforvalter jf. gravferdsforskriften

(Lovdata.no Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven, § 1 nr. 1. og § 12 nr. 2.)

Organiseringen av arbeidet

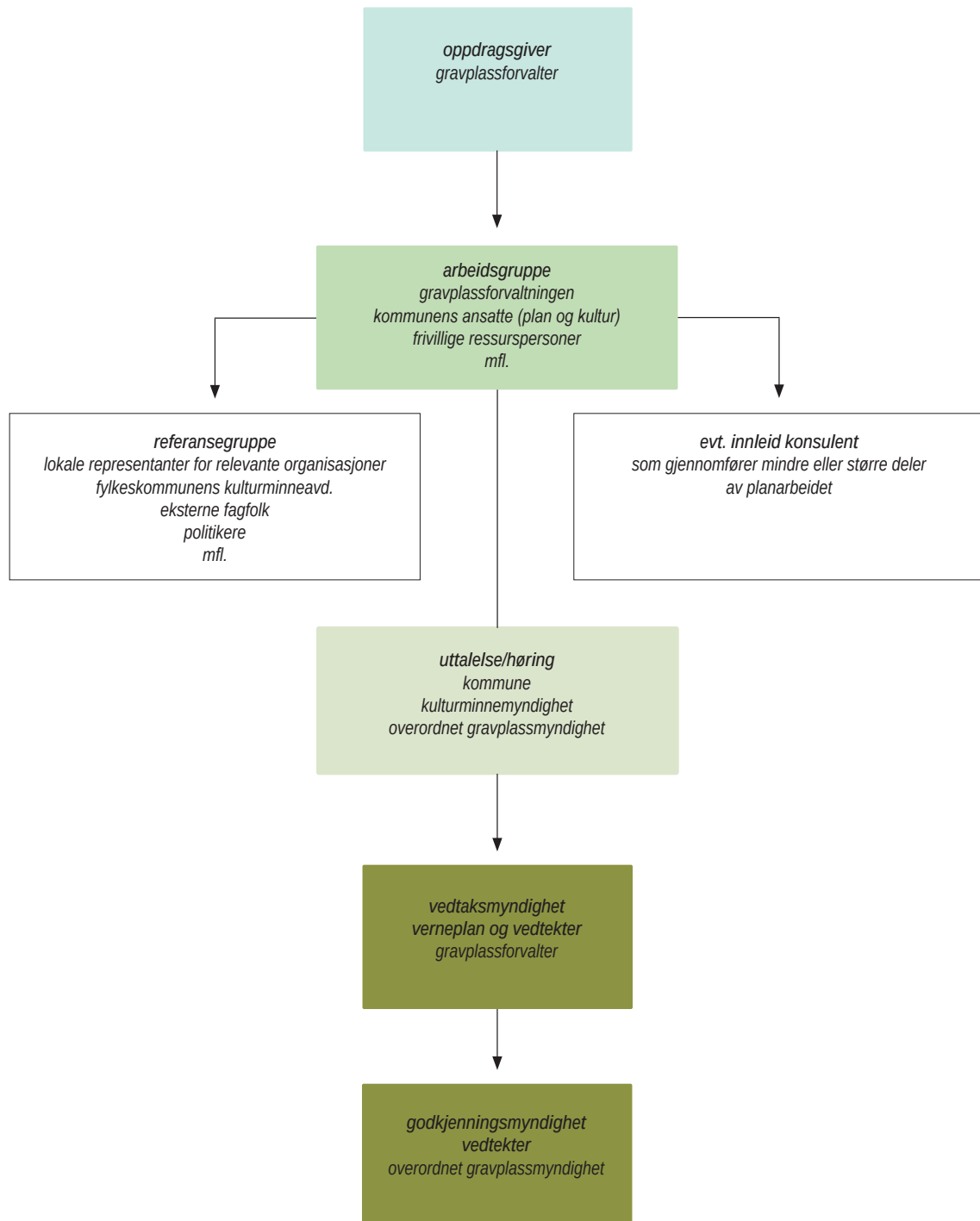
Hensikten med veilederen er å lette arbeidet med utarbeidelse av verneplaner for gravplasser. Målgruppe for veilederen er gravplassforvaltningen som sitter med ansvar for ivaretagelse av den enkelte gravplass, men også konsulenter og fagpersonell som bistår gravplassforvaltningen i utarbeidelse av verneplaner.

En god del av verneplanarbeidet kan gravplassforvaltningen gjøre selv. Dette kan for eksempel være de innledende fasene hvor historisk kildemateriale skal innhentes og videre sammenstille et historisk grunnlag. Når det gjelder registreringene, og spesielt verdisettingen vil det i mange tilfeller være aktuelt å leie inn faglig hjelp. Det å trekke fram hva som er aktuelt å vurdere, prioritere noe framfor noe annet og fastsette kulturhistorisk verdi vil i mange tilfeller kreve fagkompetanse.

I organiseringen av arbeidet vil det være viktig å sikre samarbeid med kulturminnemyndigheten (fylkeskommunen). De er rette myndighet for mange kulturminner som kommer i berøring med verneplanarbeidet. Dette kan sikres ved at kulturminnemyndigheten inngår i en referansegruppe eller at de får utkast til verneplan på høring.

Hvor omfattende organiseringen av verneplanarbeidet skal være, må vurderes for den enkelte gravplass. Behovet for referansegruppe og eventuelt innleid konsulent vil variere.

Illustrasjon: Forslag til organisering av verneplanarbeidet

Automatisk fredete kulturminner

Middelalderske kirkesteder er automatisk fredete kulturminner jf. kulturminneloven § 4. Dette medfører at et hvert tiltak som kan få innvirkning på kirkestedet krever særskilt tillatelse fra kulturminnemyndigheten.

Tiltak som kan få innvirkning på kirkestedet kan være graving i grunnen, men også visuelle endringer på kirkestedet eller i omgivelsene.

Dersom deler av gravplassen er fra middelalderen, vil dette legge sterke føringer på bruk, vern og bevaring av hele gravplassen og dens enkeltelementer. Dette skal da vektlegges som et grunnleggende premiss for alt annet som skal vurderes. Med en middelaldersk del er det viktig å verne gravplasser, landskapstrekk, vegetasjon og annet som kan opprettholde muligheten til å oppleve og forstå denne delen av gravplassen som et kulturminne. Dette gjelder enten kirkestedet har stående middelalderkirke eller ikke. Slike elementer kan være fra middelalderen eller av nyere dato.

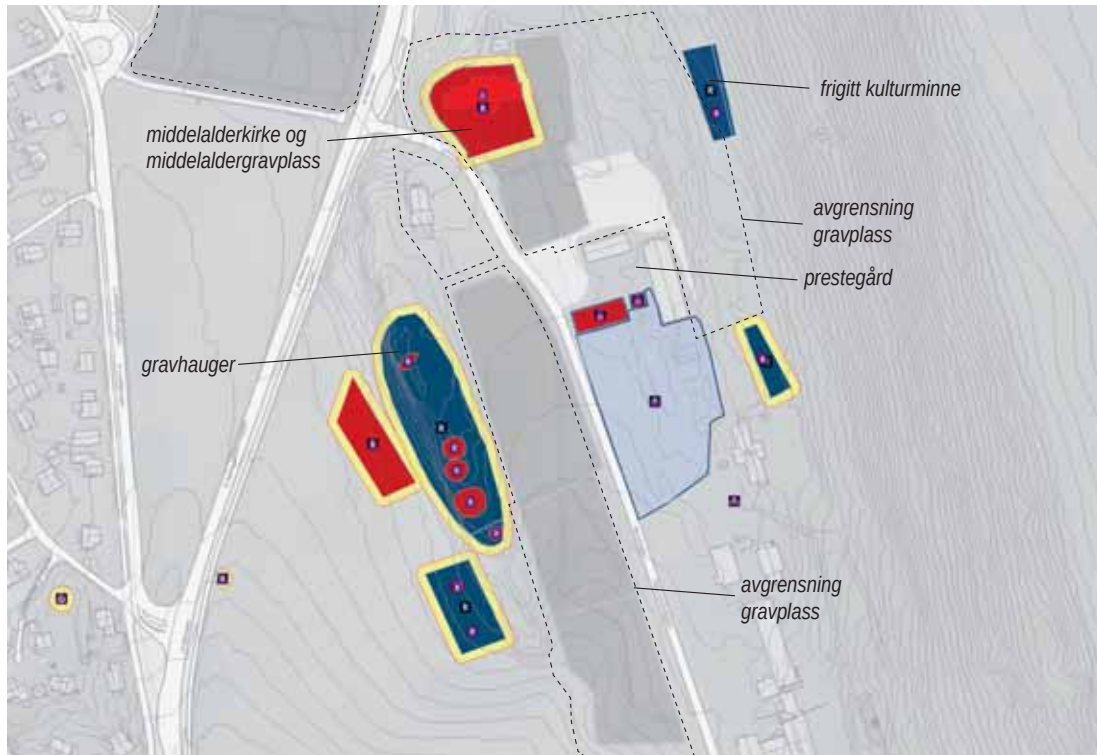
Viktige trekk som kan være verneverdige er vegetasjon som skjermer for moderne utvidelser eller bidrar til å tydeliggjøre grenser mellom gammelt og nytt; stier og adkomstveier med lang kontinuitet som peker på bevegelseslinjer i middelalderen; landskapstrekk som var utgangspunkt for opprinnelig plassering og avgrensing av kirkestedet; murer eller andre fysiske spor etter avgrensing av den gamle gravplassen; eventuelle ruiner, tufter eller andre fysiske rester etter det opprinnelige kirkestedet; siktlinjer/soner som bidrar til å belyse kirkestedets historiske sammenheng med landskapet omkring, med mer.

Når det gjelder spesielle hensyn som gjelder fredete gravplasser refereres det til Rundskriv T-3/00 Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø (kirkerundskrivet). Spesielt viktig er forbudet mot bruk av graver på middelalderkirkested som ikke har vært i bruk etter 1945. (*Riksantikvaren.no Middelalderarkeologi 2018*).

Det er viktig å være oppmerksom på at det på et kirkested/gravplass kan være eldre kulturminner, også utenfor den middelalderske delen. For eksempel er det ikke uvanlig å finne gravhauger og bosetningsspor fra jernalderen, fordi kirkene i middelalderen ofte ble bygd i eldre bosetningssentra eller på gårdsgravfelt.

Samiske kirkegårder/graver som er eldre enn 100 år er også automatisk fredete kulturminner som i utgangspunktet skal bevares urørt.

Illustrasjon: Eksempel på gravplass med automatisk fredete kulturminner

Illustrasjon: Gjerpen kirkegård er et anlegg med store kulturminneverdier. Det gjelder middelalderkirke og middelaldergravplass, prestegård med fredete bygninger i tunet og et stort felt med gravhauger. I forbindelse med utvidelse av gravplassen ble det gjort funn av flere nye lokaliteter med automatisk fredete kulturminner. Ett av de automatisk fredete kultuminnene er frigitt. (Skien.kommune.no 2018)

Oppbyggingen av veilederen

I Del B, beskrives prosessen i et verneplanarbeid for gravplass med utgangspunkt i fiktive gravplassseksempler. En mindre gravplass brukes gjennomgående som eksempel. En større gravplass er brukt som eksempel der det er relevant å vise aspekter knyttet til en stor gravplass. Verneplanprosessen er beskrevet i sju faser.

I Del C beskrives videre arbeidsprosess med vern av gravminner spesielt. Dersom forvaltningen velger ikke å gjennomføre Del C, er ingen gravminner ut over de som spesifikt nevnes i del B gitt et vern. Gravminner er i privat eie og Del C må gjennomføres for å ha tilstrekkelig grunnlag for nødvendige avtaler med eier av gravminnet. Veilederen har denne todelingen for lettere å kunne overskue verneplanarbeidet.

I Del D gir veilederen en oversikt over hvordan en går fram i prosessen fram til fatting av vedtak og hvordan lovmessig vern sikres.

Det som kommer i det følgende er et forslag til hvordan en verneplanprosess kan være og hvordan en verneplan kan utformes. Det er ikke lovpålagte krav til arbeidsprosessen eller til utforming av planen.

Veilederen vil fungere på ulike nivå i forhold til hvilken fase en er i. I de fleste tilfeller vil det være naturlig å skimlese i starten, få et overblikk over de ulike fasene og deretter finlese etter behov.

«Kulturminne

Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi er kulturminner, eller kan inngå som del av et kulturminne.»

(Riksantikvaren.no. Ordforklaringer og ordlister. 2018)

For mange gravplasser er det en helhet, et kulturmiljø, som gjør at man opplever gravplassen som et sted med historie, identitet og kvalitet. Dette kulturmiljøet er det vi vil søke å bevare for fremtiden. Når en utarbeider en verneplan er det derfor viktig at de ulike elementene sees i sammenheng. Samtidig skal en heller ikke utelukke at et enkeltelement/objekt kan ha stor kulturhistorisk verdi uavhengig av kulturmiljøet det befinner seg i.

«Kulturmiljø

Et område der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Også naturelementer med kulturhistorisk verdi kan inngå i et kulturmiljø.»

(Riksantikvaren.no. Ordforklaringer og ordlister. 2018)

«Kulturminneverdi

Verdier som tillegges et kulturminne. Forvaltningen, organisasjoner, eiere, brukere eller andre kan vurdere kulturminnets verdi på ulike måter. Verdivurderingen kan endres over tid.»

(Riksantikvaren.no. Ordforklaringer og ordlister. 2018)

«§27 Bevaring» i gravferdsforskriften gir hjemmel for vern av gravplass

“Kirkelig fellelsråd kan vedta at områder av gravplassen eller enkeltgraver med gravminner og annet utstyr skal bevares. Slikt vedtak kan bl.a. gjøres dersom gravminner på et område av gravplassen eller en grav er av en viss alder, at det representerer en stilhistorie, har et lokalt særpreg i form eller materialbruk, gir uttrykk for en interessant personhistorie eller er unikt.

Gravplassvedtektene skal inneholde egne bestemmelser for de områder eller graver som vedtas bevart.”

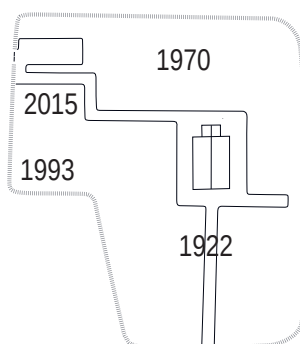
DEL B ARBEIDSGANGEN I VERNEPLANARBEIDET

Arbeidsgangen i verneplanarbeidet beskrives her i et trinnvis forløp. Punktene vil være relevante for de fleste gravplasser, uansett størrelse og innhold. Arbeidsomfanget for hver av de ulike punktene vil derimot variere for de ulike gravplassene.

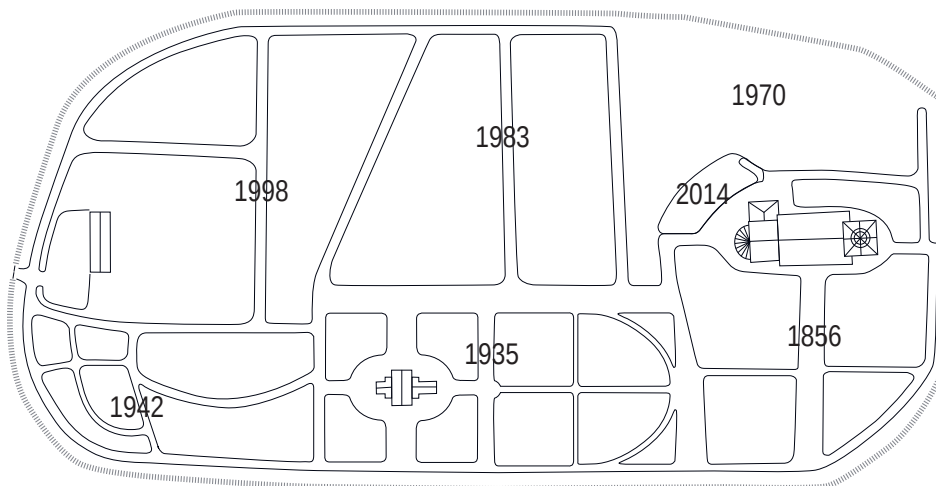
Arbeidsgangen veksler mellom å samle og sammenstille kunnskap om gravplassen - og å gjøre registreringer og vurderinger mens en befinner seg på gravplassen. Arbeidsgangen veksler også mellom å omhandle enkeltstående element/tema og flere element/tema sett i sammenheng.

Gjennom denne arbeidsgangen blir forbindelsen mellom fortid, nåtid og framtid ivaretatt - og videre blir det tatt hensyn til både detaljer og overordnet nivå.

Størrelse og innhold på gravplasser i Norge varierer. I veilederen brukes gravplassseksemplene under som utgangspunkt for å illustrere.

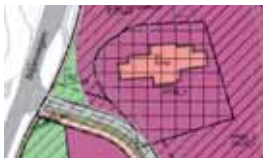
Illustrasjon: Denne gravplassen har over nærmere 70 år fått to relativt små utvidelser. I 2015 fikk den navnet minnelund.

Illustrasjon: Dette gravplassseksemplet har over en periode på 150 år fått fem utvidelser, og i 2014 fikk den en navnet minnelund.

Arbeidsgangen i verneplanarbeidet i sju trinn (trinnene beskrives nærmere på de neste sidene)

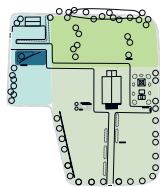
1. SKAFFE GRUNNLAGSMATERIALE

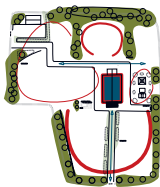
2. INNHENTE HISTORISK KILDEmateriale

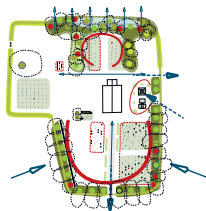
3. SAMMENSTILLE HISTORISK GRUNNLAG

4. BESKRIVE DAGENS SITUASJON

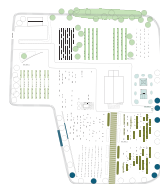
5. VERDIVURDERE KULTURMINNENE

6. UTFORME VERNEPLANEN

7. VIDEREUTVIKLE -
DRIFT, VEDLIKEHOLD OG SKJØTSEL

1. SKAFFE GRUNNLAGSMATERIALE

Kartgrunnlag av dagens situasjon

De fleste kommuner i Norge kan gratis ta ut digitalt kartgrunnlag fra nasjonal tjeneste. Kommunens tekniske avdeling kan opplyse om hvordan de praktiserer uttak av diverse grunnlagskart.

Kulturminnesøk/Askeladden

Utsjekk av eventuell fredningsstatus i henhold til lov om kulturminner.

Planer

a. Regional plan for kulturminner, kulturmiljø og landskap

I regional plan for kulturminner, kulturmiljø og landskap kan kirker og gravplasser og annet inngå. De fleste fylkene har en regional plan for kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

b. Kommunale planer med særskilt fokus på kulturminner

Riksantikvaren har som mål "at 90% av alle kommunane i landet skal ha stadfesta planar med eit særskild fokus på kulturminne innan 2020." (*Riksantikvaren.no. Kulturminne i kommunen. 2018*). Slike planer kan være innarbeidet i kommuneplaner og/eller i egne kommunedelplaner.

Kirker og gravplasser er et av mange tema som kan inngå i slike planer. Planen(e) kan blant annet fortelle hvilke hensyn som skal tas til gravplassene og hvordan gravplassene skal integreres i øvrig kommunal planlegging og virksomhet. Det kan også være forslag til vedlikehold og skjøtsel av gravplassene. En verneplan for gravplass kan også påvirke kommunens planer for kulturminner. Planene kan påvirke og styrke hverandre.

c. Kommuneplan/kommunedelplaner

En kommuneplan er kommunens måte å styre framtidig samfunnsutvikling og arealbruk. Sjekk kommuneplanens arealdel, hvilket formål gravplassen er avsatt til og eventuelle konsekvenser av disse.

d. Reguleringsplan

Reguleringsplan (plankart, planbestemmelser og planbeskrivelse) med tilhørende bestemmelser angir bruk, vern og utforming av arealer og fysiske omgivelser. Reguleringsplanen er kommunens måte å styre utviklingen av et område på. Sørg for å få en oversikt over hvilke formål og bestemmelser som gjelder for det aktuelle området.

Illustrasjon: Eksempel på gravplass som er i bruk og som er registrert som viktig kulturminne i kulturminneplan.

I kulturminneplanen «Kulturminneplan for Lofoten. Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten» presenteres ulike kulturminner i Lofoten. Her trekkes urnelunden i tilknytning til Stamsund kirke fram som et område med stor opplevelsesverdi. Den røde markeringen på satellittbildet viser blant annet urnelundens avgrensning sørøst for kirken. Nordland fylkeskommune ønsker å gi disse kulturminnene og kulturmiljøene et godt vern og en god bruk. (Nordland Fylkeskommune 2008)

Illustrasjon: Eksempel på planstatus. Utsnitt fra Skien kommunes kartbase som blant annet viser reguleringen knyttet til Gjerpen kirkegård. Deler av tegnforklaringen fra reguleringsplanen for Gjerpen kirkegård er innfelt. (Skien.kommune.no 2018)

2. INNHENTE HISTORISK KILDEMATERIALE

Under gis det en oversikt over hva slags historisk kildemateriale som er relevant og aktuelle steder en kan innhente historisk materiale.

Gravplassplaner og tegninger

- planer over gravplassen fra ulike utbygningsfaser av gravplassen
- vegetasjonsplaner
- skjøtselsplaner
- tegninger av klokkestøpul, gjerder, porter, vannposter med mer.
- nye og gamle gravkart
- eventuelt eldre verneplaner

Digitale kart/flyfoto

Digitale kart/flyfoto finnes flere steder, for eksempel:
kartverket.no/Kart/Historiske-kart/ Digitaliserte kart, søkbart pr fylke.
kart.1881.no/ Historiske flyfoto og for enkelte områder historiske kart.
kart.finn.no/ (spesielt relevant mht. gravplasser i byer/ tettsteder)
kulturminnesok.no
riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden

I de to sistnevnte kulturminnebasene finnes det mye informasjon ut over digitale kart/ flyfoto.

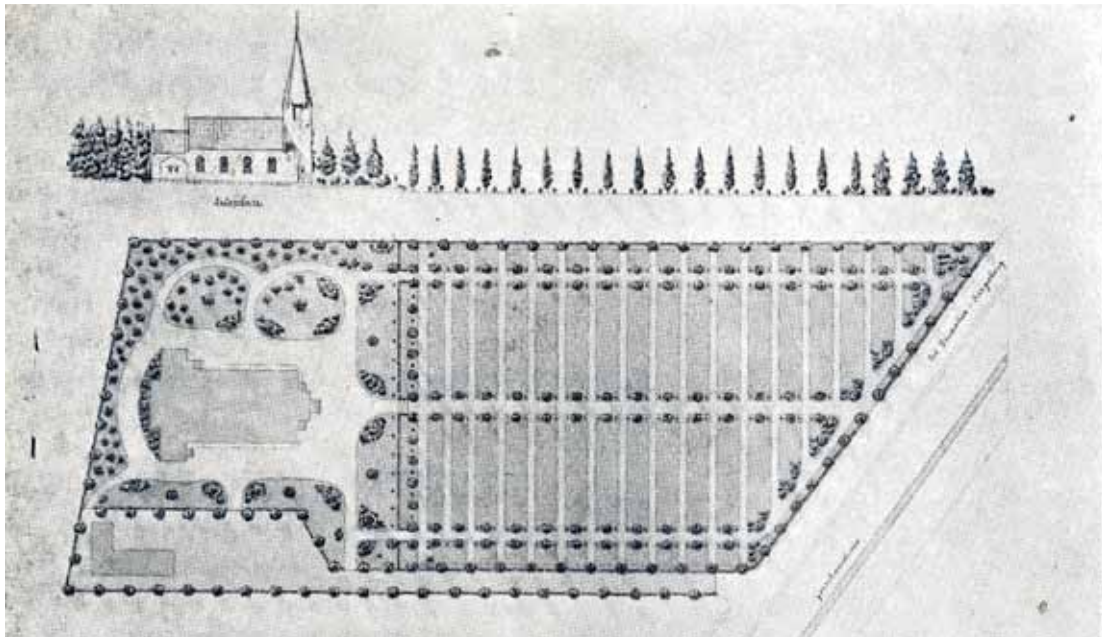
Litteratur/ muntlig overlevering

- nb.no/ Digitaliserte lokalhistoriske skrifter og bøker i Nasjonalbibliotekets samling.
- kirkesok.no
- intervju av informanter
- bygdebøker
- tidsskrifter/aviser
- menighetsblad
- ulike jubileumsskrifter
- med mer

Steder å lete: eget arkiv, lokalt kultuhistorisk arkiv, kommunale arkiv, bispedømmerådets arkiv, stiftsdireksjonene/riksarkivet, lokale/nasjonale museum og bibliotek.

HUSK: lag en kopi av alt innsamlet materiale i relevant/passende arkiv.

Illustrasjon: Eksempel gravplassplan

Illustrasjon: Snitt og plan, Rolvsøy kirkegård 1905. Kartet er trykt i Norsk Gartnerforenings Tidsskrift 8. årg. nr. 12 side 82-83 (15. september 1910). (Hansen 2006) Kartet er her beskåret noe i underkant.

I artikkelen "Rolvsøy kirkegård - hundre år etter" i fagbladet "park & anlegg" (Hansen 2006) sammenlignes dagens utforming av Rolvsøy kirkegård med gravplassplanen fra 1905 som er beskrevet i fagbladet "Vort Havebrug" fra 1910. Artikkelen innleder med at det er lett å kjenne seg igjen i tegningene fra 1905 som viser plassering av gravsteder og beplantning.

"Anlegget ser trolig ikke akkurat slik ut i dag som amtsgartner Oscar Schie så det for seg for hundre år siden. Men kirkegården imponerer likevel med stramme linjer og en rekke majestetiske trær." (Hansen 2006)

Illustrasjon: Rolvsøy kirkegård, 2013. Foto: Rolvsøy kirkegård, fotograf ukjent, 2013. Norkart/kart.1881.no/historiske kart

Fotografier

Private fotografier

Eldre fotografier som kan dokumentere sammenstilling og utforming av vegetasjon, veisystem, gravplassinnhegning med mer. Det er ytterst sjelden at gravplassen har vært fotografert med det ene formål å ta bilde av gravplassen. Relevante fotografier kan være private bilder fra dåp, konfirmasjon, bryllup, begravelse med mer. Det anbefales å ta kontakt via felles nettleser og eventuelt annonsere i lokalavis/menighetsblad for å få kontakt med privatpersoner som har fotografier som er tatt på gravplassen.

Digitale historiske fotografier

Aktuelle nettsteder:

digitaltmuseum.no/ Museenes fotosamlinger samt enkelte lokale fotosamlinger.

nb.no/gallerinor/index.php Nasjonalbibliotekets fotosamling

oslobilder.no/ Lokal fotosamling fra Oslo med omland.

kulturminnebilder.ra.no/fotoweb/ Riksantikvarens fotoarkiv

Lokale fotoarkiv som for eksempel levangsbilder.no/

Generelle nettsøk, prøv ulike stikkord

Illustrasjon: Eksempler på eldre private fotografier som kan dokumentere utformingen av gravplassen tilbake i tid.

Averrøy billag AS. "Vestfold bil og karosseri", Borre i Horten, pleide å fotografere nye busser utenfor Borre kirke som ligger nær fabrikken. Foto: Borre kirke, fotograf ukjent, 1973. Romsdalsmuseet, O. Skjørsæter sine samlinger i Romsdalsarkivet R.Fot.34317

Vielse. Foto: Harøya, fotograf ukjent, ca 1945-1950. Romsdalsmuseet MSHL.00561

Selv om bussen fyller store deler av bildeflata, kan en se at det er store trær på hele denne delen av gravplassen. Bildet er tatt i vinterhalvåret og alle trærne er løvfellende. Ut ifra silhuetten på trærne, vil en treekspert kunne fastsette arten på flere av trærne.

En kan også gå tettere på bildet. Til venstre for bussen ser en steingjerdet og silhuetten av høyreiste gravminner, deriblant obelisker, og en port med tak. Til høyre for bussen ser en et gravfelt med mange mørke gravminner.

Bak brudeparet og tilhørende brudedefølge kan en se en større del av Harøy kirkegård. Gravminnene er iøynefallende, mange er lyse og høyreiste. Det kan se ut som at markdekket er en form for lyng, flere steder kan en se tvegraver. Busker og trær varierer i høyde, de høyeste trærne er i tilknytning til innhegningen i bakkant av bildet. Gravplassen gir et frodig helhetsinntrykk.

Brudepar. Foto: Stonglandseidet, fotograf ukjent, 1959. Midt-Troms museum SSB.F-03710.

Umiddelbart vil en tenke om dette bildet at det er lite å lese ut av det med hensyn til utformingen av gravplassen, men hvis en går tettere på kan det likevel være interessant informasjon å finne. Til høyre, bak brudeparet sees en større klynge med trær og gravminner med varierende høyde og farge. Til venstre ser en trær i ytterkanten av gravplassen og et hvitt stakittgjerde.

Gruppebilde, konfirmanter utenfor kirke. Foto: Sted og fotograf ukjent, 1930-1940. Haugalandmuseene, Karmsund folkemuseum fotosamling. MHB-F.008359

Gravplassinnebygningen med sin oppbygning i stein sees tydelig i bakkant av konfirmasjonsgruppen. Til venstre sees inngangen med en høyreist port i jern. Inngangspartiet er markert med et større tre på hver side på innsiden av gravplassinnebygningen. På den delen av gravplassen som en ser her, er det ingen høy vegetasjon.

3. SAMMENSTILLE HISTORISK GRUNNLAG

Hva skjedde når? - og historien bak

I det historiske grunnlaget sammenstilles de ulike historiske fakta til et samlet dokument. Innhold og utforming av dokumentet vil avhenge av hva som er relevant å omtale for den enkelte gravplass og hva som blir funnet under innsamlingen av historisk kildemateriale. I noen tilfeller vil det være hensiktsmessig å presentere det historiske grunnlaget kronologisk, i andre tilfeller etter ulike tema.

For å gjøre både arbeidet med det historiske grunnlaget overkommelig og for å gjøre det lett tilgjengelig for leseren, er det en fordel om en uttrykker seg i korthet. For å fenge leseren underbygges fakta med fotografier, kartillustrasjoner med mer.

Det er viktig at de historiske kildene bevares for ettertiden slik at en kan gå tilbake i kildene ved behov. Påse at kildene samles og at kopier av innsamlet materiale arkiveres i relevant/passende arkiv.

Eksempler på momenter i gravplassens historie. Hver av momentene forklarer noe om bakgrunnen for den fysiske utformingen.

1922

Det ble i 1922 plantet en allé av ukjent treslag langs ganglinjen opp mot kapellet. Disse trærne døde hurtig ut og det ble istedet plantet seksjoner av alperipshekk. Bakgrunnen for dette valget antas å være dårlig jordsmonn. Alepripshekk er i dag et viktig karaktertrekk på gravplassen.

Muntlig overlevering: tidligere driftsjef, NN, kunne fortelle dette.

1947

Under 2.verdenskrig kjempet lokale styrker mot tyske fremrykkende styrker. Flere trefninger inntraff og et større antall soldater omkom. I etterkant av krigen ble et minnesmerke satt opp på gravplassen.

Historisk kilde: nasjonal krigshistorie, flere kilder.

1959

Det antas at den nordvestlige delen av den opprinnelige gravplassen er blitt fylt opp med ekstra masser seinere enn 1922 og tatt i bruk ca. 1959. I tilknytning til oppfyllingen ble det etablert en vannpost/lite vannbasseng.

Historisk kilde: bygdebok.

1970

Under utvidelsesarbeidet i 1970 er det få midler til etablering av grøntanlegg. For å få noe vegetasjon på den nye delen, blir deler av den opprinnelige skogen i utvidelsesområdet bevart og brukt som del av gravplassutformingen.

Muntlig overlevering: tidligere driftssjef, NN, kunne fortelle at plantegningene ble borte under flytting av kontor. Landskapsarkitekt, NN, har heller ikke tatt vare på planene fordi de var mer enn ti år.

1993

Statens vegvesen bygger nytt veistrekk vest for gravplassen og beslaglegger tidligere avsatt grunn til gravplass. Utbyggingen av ny europavei medfører at utvidelsen i 1993 blir mindre enn opprinnelig planlagt.

Arkivsøk: dagspresse

1997

I forbindelse med gravplassens 75-års jubileum i 1997 ble gravplassinnhegningen forlenget slik at den omkranser hele gravplassen. Gravplassinnhegningen rundt den eldste delen ble i tillegg restaurert.

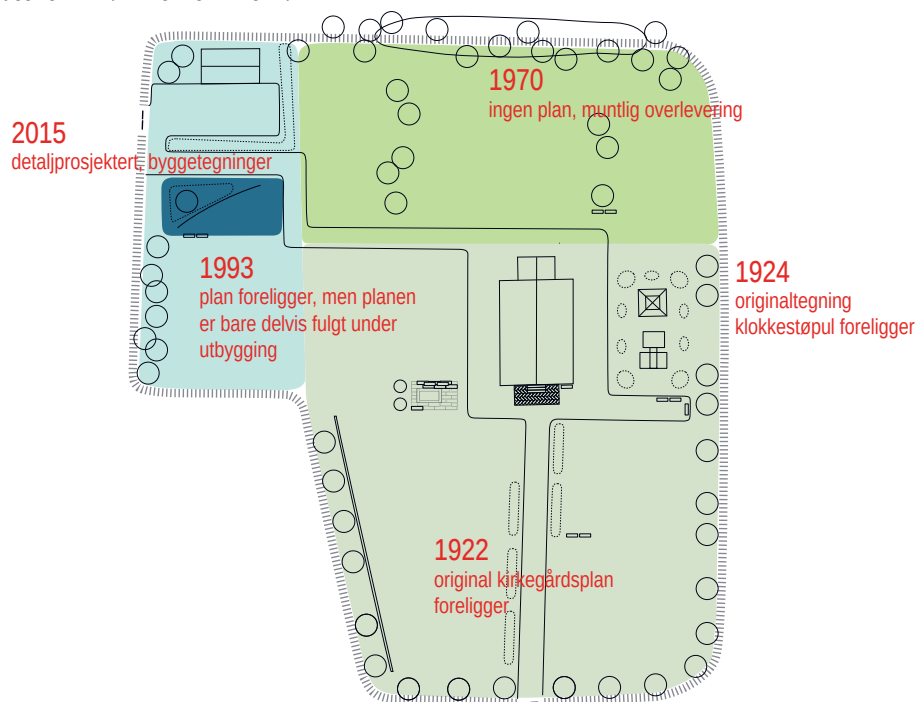
Muntlig overlevering: Driftssjef, NN

Omtale: Menighetsbladet/dagspresse.

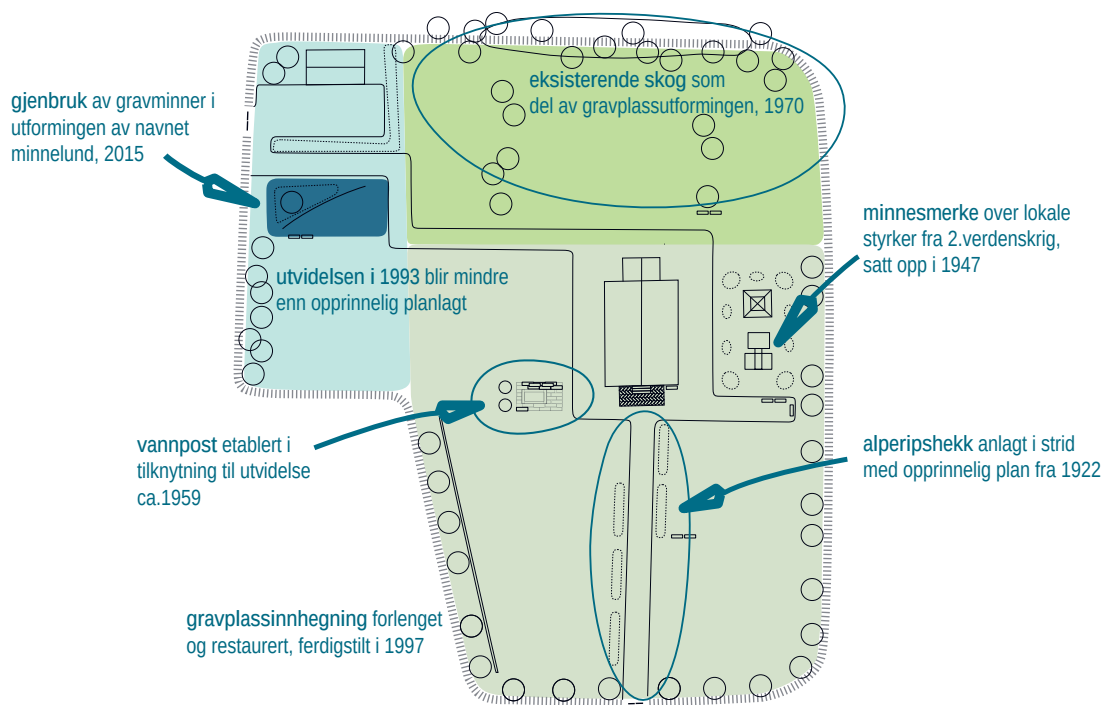
2015

I tilknytning til gjenbruk av gravfeltet i sørvest til urnegraver, ble mange gravminner hvor festetiden var utgått fjernet på samme tid (1990). Disse gravminnene, mange fra 1920 og 30-tallet, ble gjenbrukt og inngår i utformingen av fellesmonumentet for navnet minnelund.

Illustrasjon: Utbyggingstrinn, plantegninger for gravplassen

Illustrasjon: Momenter i gravplassens historie

4. BESKRIVE DAGENS SITUASJON

Arbeidet med det historiske grunnlaget kan gi et helhetlig bilde av gravplassens utvikling gjennom tidene. Når dagens situasjon skal beskrives og gravplassen befares, kan en på bakgrunn av det historiske grunnlaget, tidfeste de ulike delområdene og sannsynligvis også en del av bestanddelene. På bakgrunn av alder, materialenes levetid og helt sikkert mange tilfeldigheter, vil noen av bestanddelene som registreres være intakte, andre vil være rester som bare hentyder til den tidligere historien.

For å få en god oversikt over dagens situasjon, gjøres registreringene systematisk etter ulike tema. Innledningsvis starter registreringene med førsteintrykk og de større overordnede sammenhengene, senere registreres detaljene.

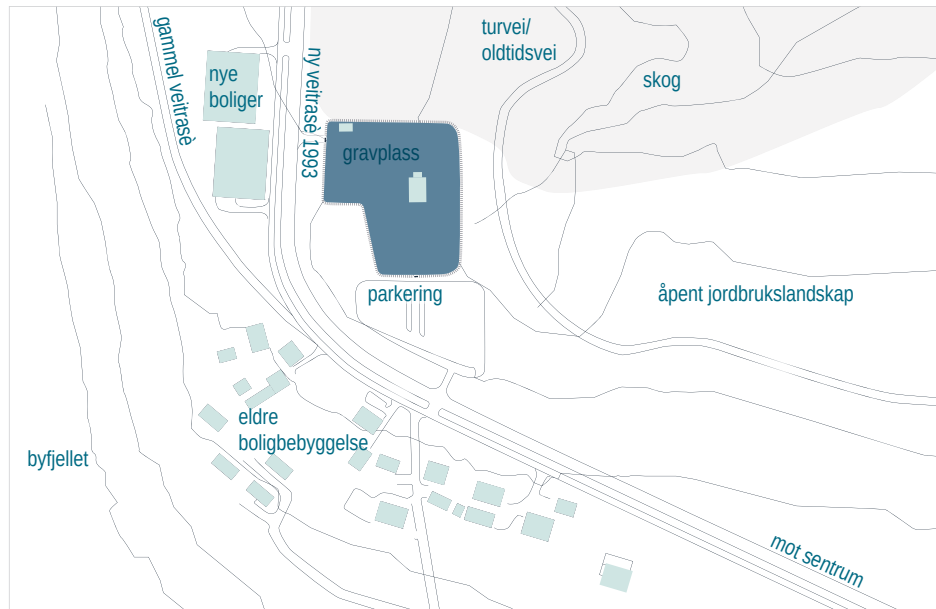
Her et forslag til tema som registreres:

- naboskap/landskap (kulturminner og kulturmiljø i naboskapet)
- rom og akser
- møtesteder/plasser
- terreng
- gravfeltstruktur
- gravområder
- vegetasjon
- naturmangfold
- bestandige elementer
- vegsystem
- sammenheng med kirkebygget/seremonibygget

Flere av registreringstemaene beskrives nærmere på de neste sidene.

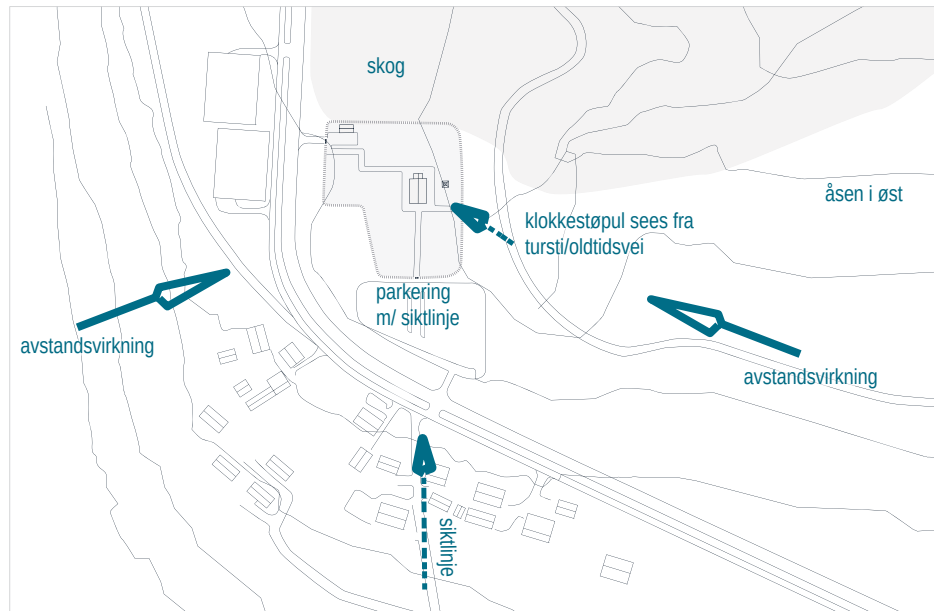
Hver av de ulike temaene som registreres, nedtegnes på kart. På de neste sidene gis et eksempel på registrering av dagens situasjon for en gravplass. I denne registreringen er for eksempel ikke temaene terreng og sammenheng med kirkebygget tatt med som egne tema. For andre gravplasser vil begge disse temaene kunne være betydningsfulle faktorer.

Illustrasjon: Veilederens gravplassseksempel i sitt nærmiljø.

Naboskap/landskap

Fra hvilke steder i omgivelsene kan gravplassen observeres? Hvilke elementer på gravplassen gjør at gravplassen kan sees på avstand? Er gravplassen en del av et større kulturmiljø eller naturmiljø? Sammenhengen mellom gravplassen og dens omgivelser registreres både inne fra gravplassen og fra ulike steder i omgivelsene.

Illustrasjon: Gravplassen i en større sammenheng. Viktige stikkord er siktlinj og avstandsvirkning.

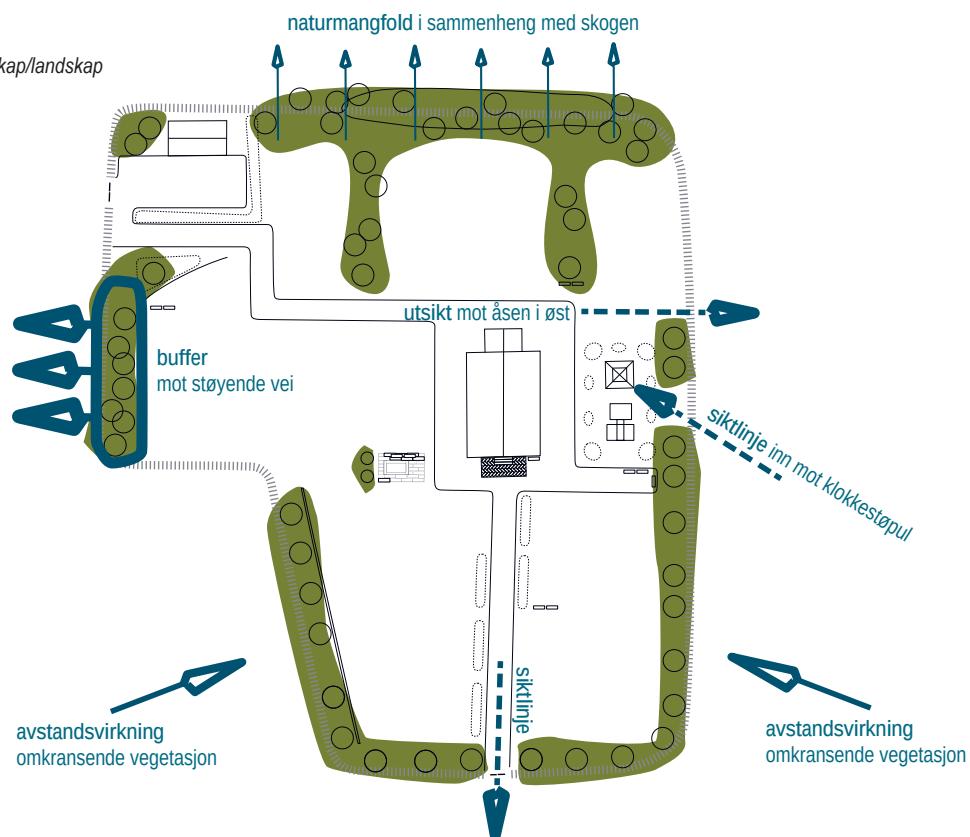
Rom og akser

Idet en trer inn på en gravplass for første gang - får en et førsteinntrykk av hvordan det oppleves å befinne seg der. Det er disse opplevelsene som skal registreres - rom og akser, alt som har med den overordnede romopplevelsene å gjøre. Dersom den som skal registrere har vært på gravplassen tidligere, må denne personen ta på seg «førsteinntrykkbrillene» og prøve å oppleve stedet som om en aldri har vært der før.

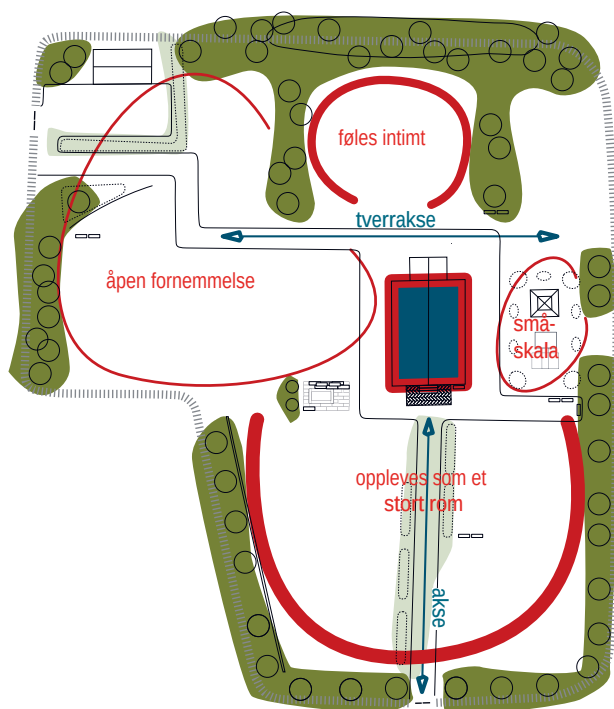
Med det samme en ankommer, hva slår imot en? Noe storslagent eller noe lavmælt, store rom eller små rom, symmetri eller asymmetri, åpenhet eller lukkethet? Er det en form for sammenheng mellom større og mindre rom, et romforløp? Lineære sammenhenger, akser som binder ulike deler av gravplassen sammen? Hva er det som avgrenser de ulike romopplevelsene, husvegger, vegetasjonsvegger, gjerder eller kanskje bare materialforskjeller i gulvflaten? Er veggene som tegner rommene massive eller transparente, kan en se fra det ene rommet over til det neste?

Registreringen av den overordnede rominndelingen krever at en befinner seg inne på gravplassen i noe tid, vandrer rundt og observerer hver av gravplassens ulike delområder fra alle tenkelige vinkler.

Illustrasjon: Naboskap/landskap

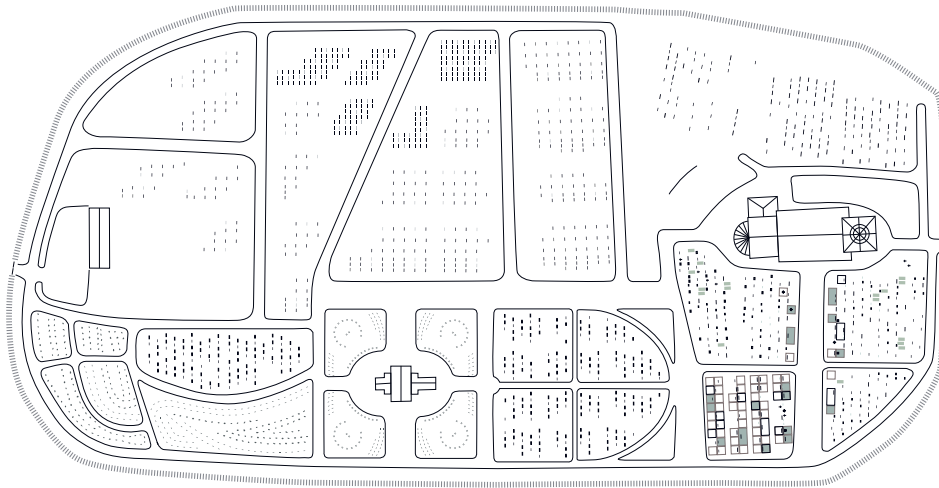

Illustrasjon: Rom og akser

Gravfeltstruktur

Det som skaper forskjell på ulike gravfelt er avstanden, rytmen og mønstret som dannes av måten gravene og gravminnene er sammenstilt på. I tillegg kommer variasjonen i gravminnenes utforming: materiale, størrelse, farge og form. I noen tidsepoker er gravminnenes utforming nokså like, i andre perioder er variasjonen stor. Dette medfører at noen gravfelt er ensartede, andre gravfelt mangfoldige. Ved gjenbruk av graver kan den originale gravfeltstrukturen bli borte.

Illustrasjon: Illustrasjonen viser opprinnelig gravfeltstruktur. Denne gravplassen har flere utvidelser over mange år, og variasjonen i de ulike gravfeltstrukturene kommer tydelig fram. På bakgrunn av gjenbruk kan mye av den originale gravfeltstrukturen være borte i dag.

Gravområder

Det å registrere alle gravminner med tilhørende gravutstyr på hele gravplassen er et stort og tidkrevende arbeid - og i de fleste tilfeller unødvendig. For å konsentrere vernearbeidet og begrense den totale arbeidsmengden er det hensiktsmessig å starte registreringsarbeidet med å avgrense ulike gravområder.

Eksempler på gravområder:

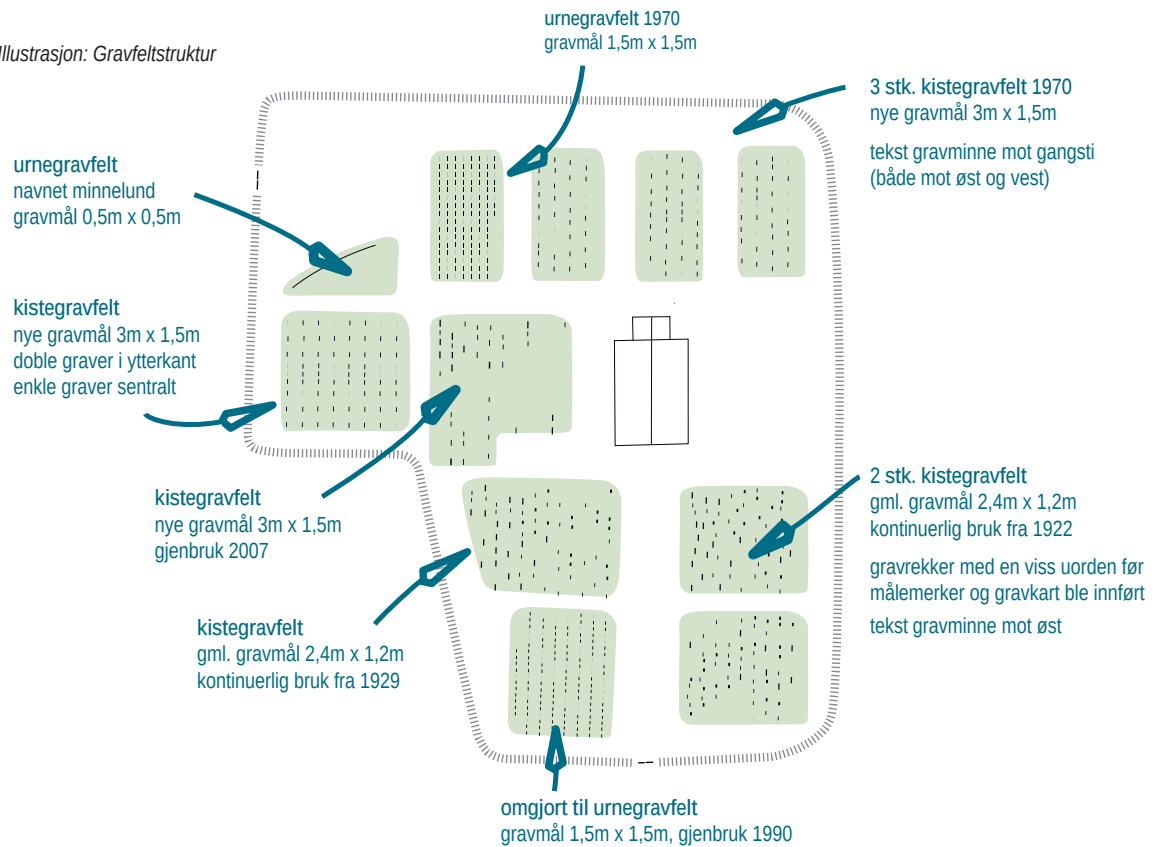
- gravområdet viser en stor variasjon innen gravminneutformingene for en og samme stilepoke
- nesten alle gravminnene er fra samme tidsperiode, er autentiske og i god stand
- gravområdet har høy konsentrasjon av eldre gravminner
- stor andel av gravminnene er laget på bakgrunn av lokale håndverkstradisjoner
- gravminnenes formspråk inngår som del av en velfundert gravplassplan/kirkegårdsplan

I samme kart som de avgrensede gravområdene, kan det være hensiktsmessig å registrere enkeltgravminner som er unike.

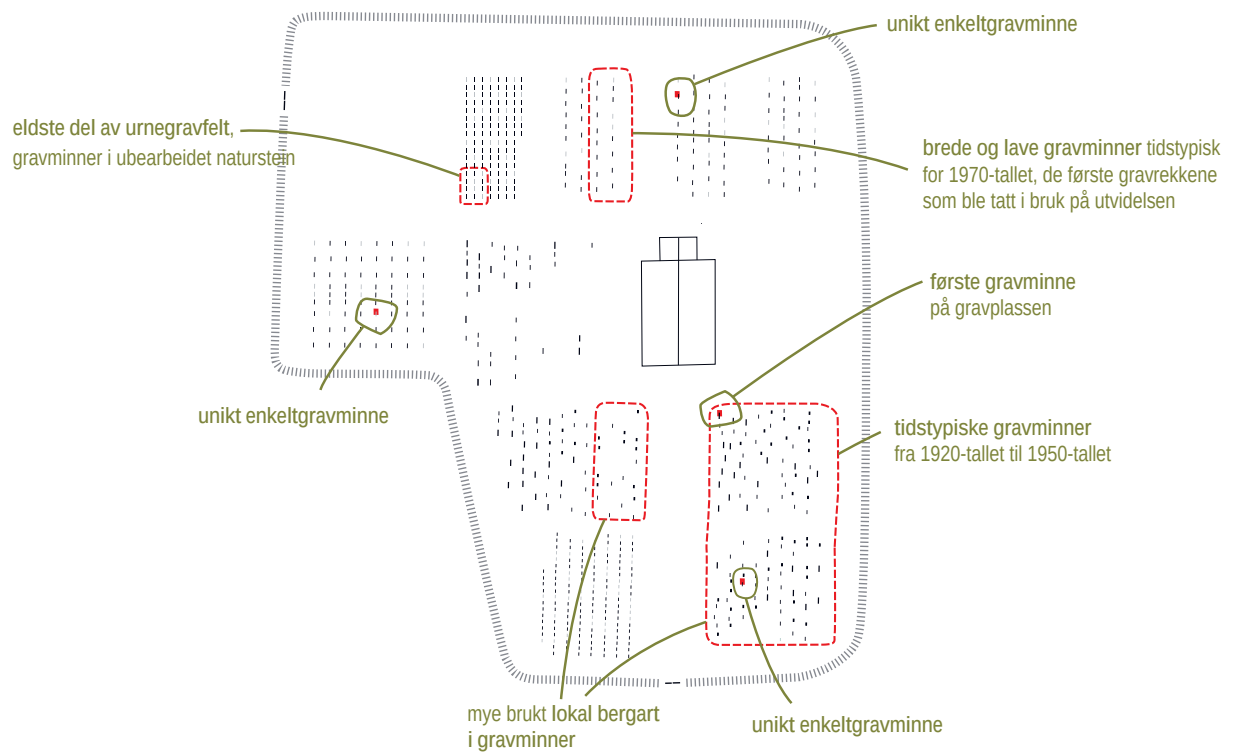
Bemerk at det ut over metoden beskrevet her i denne delen av veilederen (Del B) også beskrives en grundigere metode for registrering og utvelgelse av gravminner (se Del C).

Det gjøres oppmerksom på at selv om en innledningsvis velger å benytte metoden nevnt her i del B og utarbeider en verneplan basert på denne metoden, kan en senere velge å gjøre en ytterligere registrering av gravminner som beskrevet i del C og deretter justere verneplanen før nytt vedtak.

Illustrasjon: Gravfeltstruktur

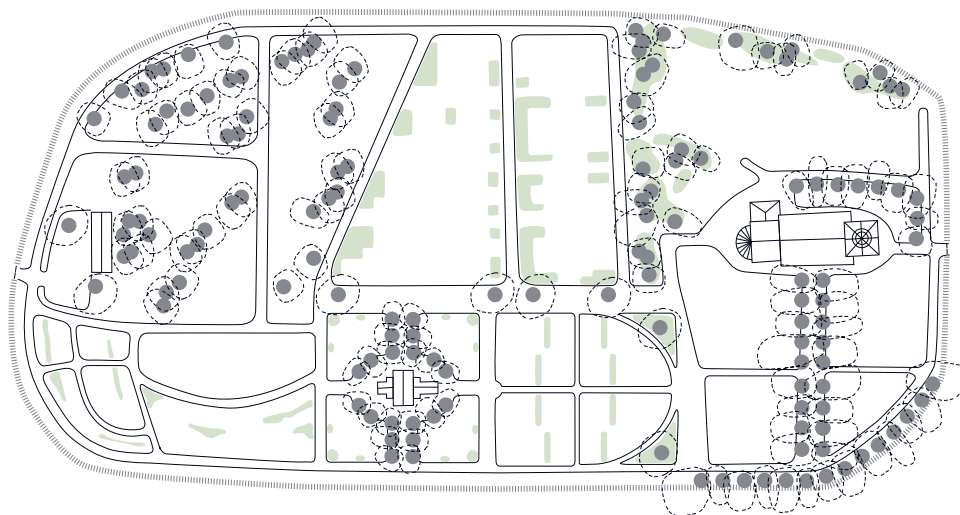

Illustrasjon: Gravområder

Vegetasjon

Vegetasjonsbruken på gravplasser i Norge varierer. Noen gravplasser har store mengder vegetasjon, med et stort utvalg av arter. Andre gravplasser har nesten ingen vegetasjon ut over grasbakken. Ofte er vegetasjonen brukt som romdeler, til å markere viktige veilinjer, til å understreke sentrale områder eller som en del av gravfeltstrukturen. Vegetasjonsbruken kan ha stor betydning for helhetsopplevelsen av gravplassen. For eksempel kan gravplassen ha en naturlig skogslignende karakter eller en kultivert karakter med rette linjer og klippte hekker.

Illustrasjon: Illustrasjonen viser opprinnelig vegetasjonsbruk på de ulike utvidelsene. Som regel er det rester etter de fleste av gravplassens epoker selv om noe er fjernet/dødd ut og ikke erstattet.

Naturmangfold

På en eldre del av gravplassen er det kanskje et stort gammelt tre, en naturlig kantsone eller kanskje det finnes et «villniss» i et avglemt hjørne. Dette er vegetasjon som fremmer naturmangfoldet, og er et godt levested for insekter, fugler, sopp, lav og moser.

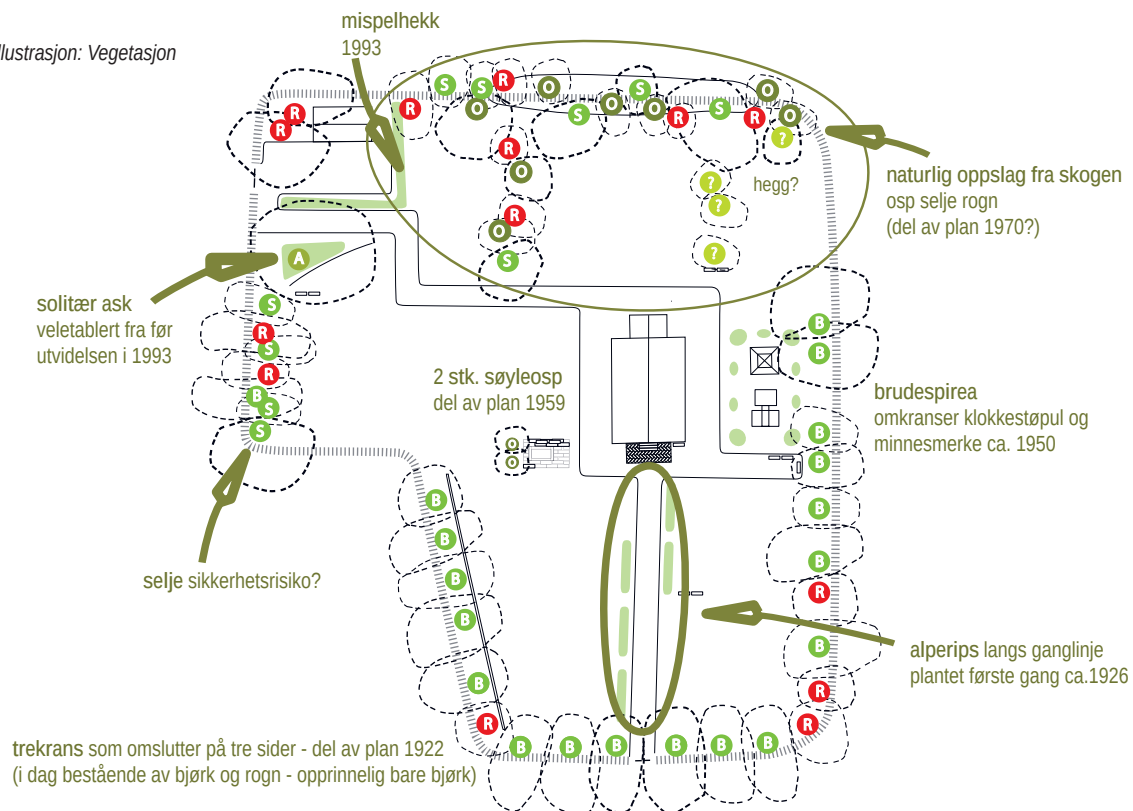
Aktuelle naturtyper på en gravplass kan for eksempel være store gamle trær, alleer eller skogsbunnvegetasjon. Når naturmangfold registreres, sees dette i sammenheng med områdene som ligger i nær tilknytning til gravplassen. Dette kan være viktig for å få artene til å overleve på sikt. Gravplasser med gamle trær er ofte spesielt viktige områder for naturmangfold i bymiljø.

På gravplasser kan det også være plantet spesielle eller sjeldne arter som har en kulturhistorisk verdi. Grøntanleggsplanter utgjør en del av det biologiske mangfoldet.

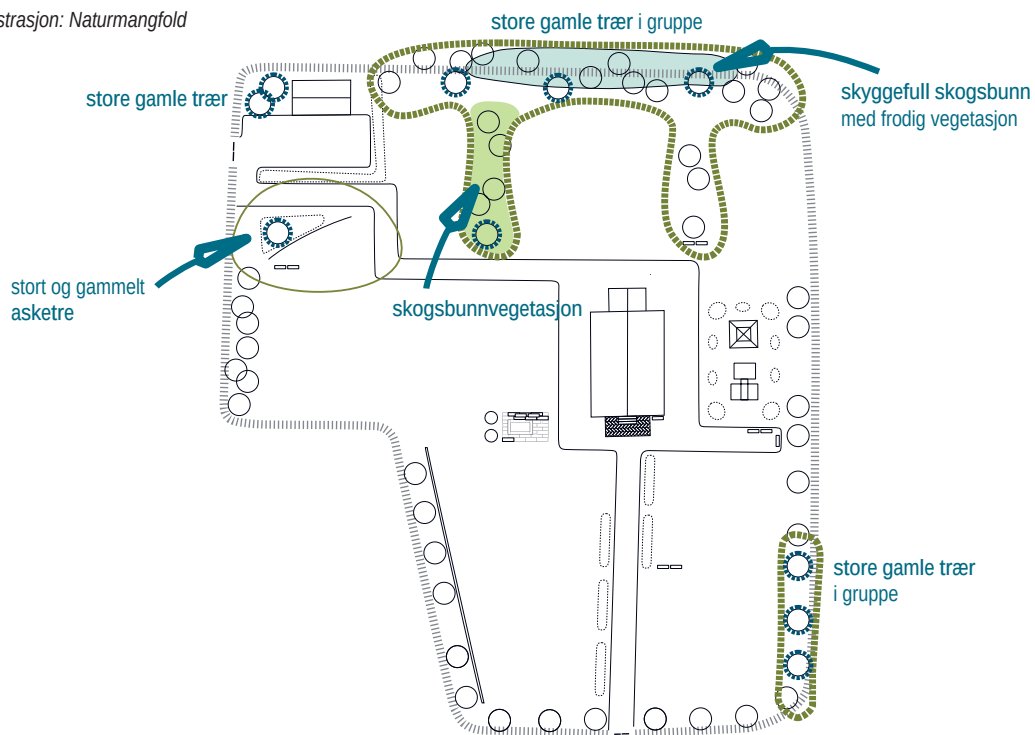
Naturmangfoldsloven og forskrift om fremmede organismer er viktigste informasjonskilder knyttet til naturmangfold. Videre finner en bestemmelser for bl.a. rødlistede arter og verneområder gjennom søk i Artsdatabanken og Naturbase. I basene finnes informasjon om arter og naturtyper en må være oppmerksom på i forvaltningen/skjøtselen av gravplassen.

(Kart.naturbase.no 2018), (Artsdatabanken.no 2018) og (Lovdata.no Forskrift om fremmede organismer 2018).

Illustrasjon: Vegetasjon

Illustrasjon: Naturmangfold

Bestandige elementer

De bestandige elementene står i kontrast til vegetasjonen som er i kontinuerlig forandring. Mange av de bestandige elementene som benker, vannposter, monumenter og trapper er knyttet til sentrale møtesteder - og blir en form for holdepunkt på gravplassen. Omramming og avgrensning som gjerder, terrengmurer og veikanter er bestandige elementer som underbygger gravplassens helhet.

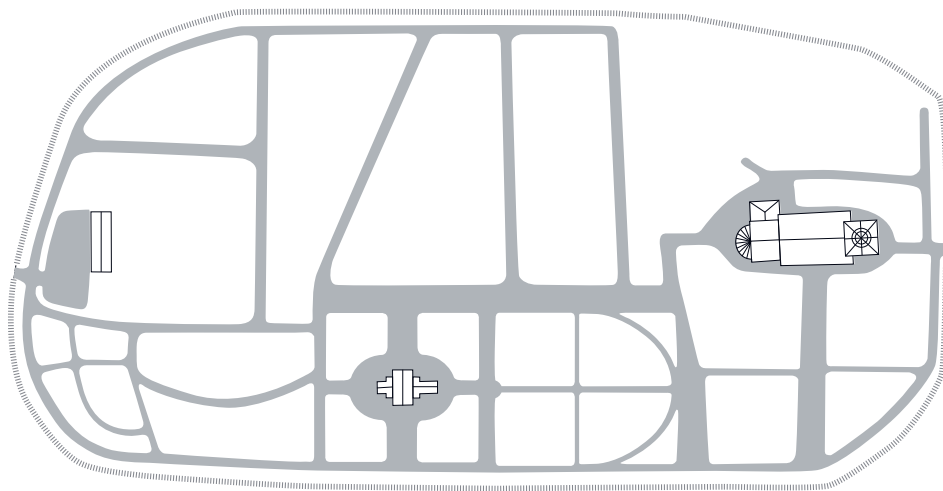
Eksempler på gravplassens bestandige elementer kan være: innhegning, veger/stier, murer/forstøtninger, trapper, klokkestøpul, bassenger, belysning, benker, utstyr, vannpost, bygninger (gravkapell, driftsbygninger). I tillegg inngår gravminner, gravutstyr og gravrammer som kan være både i privat og offentlig eie. Noen bestandige elementer inngår i en tett sammenheng med vegetasjon. Dette kan være grusstier, tråkkheller i gress, lave kanter mot gress, vegetasjon i kombinasjon med bestandige elementer.

Materialene de bestandige elementene kan bestå av er: trevirke, ulike metaller, ulike typer stein, betong, tegl og lignende og kombinasjoner av disse.

Vegsystem

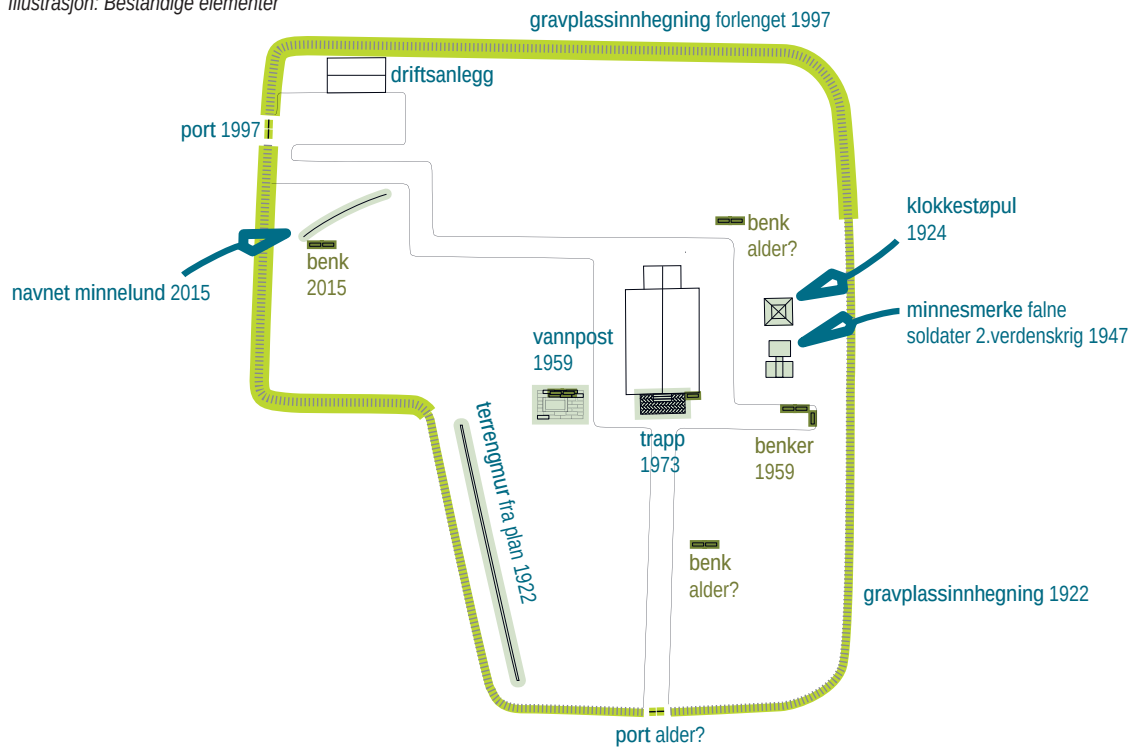
Vegsystemet på gravplasser er ofte hierarkisk oppbygd. En markant veglinje fører opp mot hovedinngangen til et eventuelt seremonibygg. Et vegsystem til hver av de største gravfeltene gir god tilgjengelighet til gravene. Det gresskleddes vegsystemet gjennom gravfeltene er gravplassens «usynlige vegsystem».

På gravplasser med utvidelser kan det ofte være en materialforskjell eller en endring i veiforløpet som forteller hvor grensen mellom den gamle og den nye delen går. Ved registrering av grus, er det verdt å merke seg om det er en bestemt type grus som er brukt over tid. Type avgrensning av vegene kan gjerne inngå som en del av vegregistreringen.

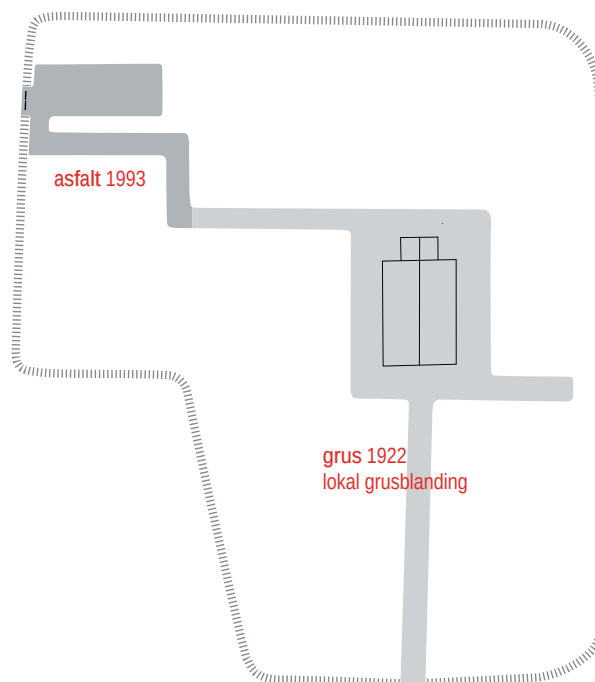

Illustrasjon: Det er sjelden at vegsystem på gravplasser legges om. Med flere utvidelser kommer ulikhetene i vegsystemet tydelig fram.

Illustrasjon: Bestandige elementer

Illustrasjon: Vegsystem

5. VERDIVURDERE KULTURMINNENE

Eventuell fredningsstatus i henhold til lov om kulturminner (se kulturminnesøk/Askeladden s.16) og eventuelt vern i henhold til plan og bygningsloven (se s.16) innarbeides og ligger til grunn for det videre arbeidet.

En verdivurderer kulturminnene for:

- å få oversikt over hvilke verneverdier som eksisterer på gravplassen.
- å kunne gjøre prioriteringer i videre forvaltning av kulturminnene.

Verdivurderingen består av to gjøremål:

- en verdisetter, det vil si at en beskriver verdien
- en verdivekter, det vil si bestemmer hvor stor verdien er

Verdisetting

Under verdisettingen tilskrives gravplassen som kulturminne en rekke verdier som kan knyttes til to hovedkategorier:

1. Kilde- og kunnskapsverdi:

hvilken kunnskap kan kulturminnet/gravplassen gi oss?

(Verdier som i stor grad er målbare og objektive.)

2. Opplevelsesverdi:

hvilke opplevelsesverdier kan kulturminnet/gravplassen gi oss?

(Verdier som i stor grad ikke er målbare og mer subjektivt basert.)

Med utgangspunkt i disse to hovedkategoriene er det her laget et todelt skjema (kommer på de påfølgende sidene). Under hver av hovedkategoriene er det foreslått en rekke underkategorier. Eksempelene på underkategorier er ikke uttømmende. De foreslåtte hovedkategoriene og underkategoriene er tilpasset verdisetting av gravplasser spesielt.

Verdivekting

Verdivektingen gjøres etter tre kategorier: høy, middels og lav verdi. Det vil alltid være et element av skjønn i hvordan verdiene vektes og hvilke underpunkter/tema en velger å bruke lokalt på sin gravplass.

(Riksantikvaren.no. Verdisetting og verdivekting. 2018)

Verdivurderingen er vist gjennom visuelle framstillinger og tekstlige beskrivelser for å gjøre den tilgjengelig og etterprøvbart.

Illustrasjon: Bildet viser samspillet mellom overordnet romstruktur og enkeltstående elementer. Dette gjør Bragernes kirkegård interessant å verdivurdere.

1. Kilde- og kunnskapsverdi - gravplassen (dette er verdier som i stor grad er målbare og objektive)

Kriterier	Objekter eller temaer som en kan se etter ved verdisetting av gravplassen.
1a. Landskapsarkitektur-historisk-/stilhistorisk verdi	Kan en identifisere alder, byggeår og etapper, middelalderdel som er fredet, intakt opprinnelig planløsning etter gravplassplan(er) eller original utforming av gravplassen i seg selv? Kan en karakterisere gravplassen eller deler av den som en skogsgravplass, naturgravplass, parkgravplass, rammegravplass, balastgravplass eller plengravplass? Kan en knytte gravplassen eller deler av den til bestemte tidsperioder som for eksempel landskapsstil, formal stil, nyklassisistisk stil, romansk stil og naturpreget stil? Er det sammenhenger mellom gravplass og naboskap/landskap? Er det romskapende vegetasjon, linjedannende vegetasjon, rytmedannende vegetasjon, strukturdannende vegetasjon og godt komponerte romforløp på gravplassen? Er det samspill mellom overordnede rom eller strukturer og enkeltstående elementer som for eksempel trekrans, trerekker, alleer, solitærtrær, frie og klypte hekker, solitærbusker, veger, gravrekker og gravutstyr?
1b. Vegetasjonshistorisk verdi	Er det trær, busker, roser, stauder som er tidstypiske for gravplassens historiske utvikling/perioder? Er det viktige naturtyper på gravplassen (store gamle trær, dammer, rik edelløvskog med mer)? Er det sjeldne eller rødlistede arter på gravplassen? Er det et stort mangfold av arter på gravplassen?
1c. Teknikkhistorisk/håndverkshistorisk/gartnerfaglig verdi	Er det særskilte håndverkstradisjoner, byggeteknikker, materialtradisjoner, vedlikeholdsteknikker og skjøtselsteknikker på gravplassen? Dette kan for eksempel være i tilknytning til innhegning, terrengmurer, helleganger, gravminner, møblering, vannpost, kolling av trær, beskjæring av trær og klipping av hekker. Er det objekter på gravplassen som er planlagt og/eller utført av særskilt kjent landskapsarkitekt, kunstner eller håndverker lokalt, regionalt eller nasjonalt?
1d. Samfunnshistorisk/sosialhistorisk verdi	Er det minnesmerker, flere gravminner som betegner samfunnsgrupper/klaseskiller/yrker relatert til lokalhistorie på gravplassen?
1e. Personahistorisk verdi	Er det gravminner som utpeker seg med hensyn til lokalt, regionalt eller nasjonalt kjente personer?

Illustrasjon: Kilde- og kunnskapsverdi, bildeeksempler

Landskapsarkitektonisk verdi, gravfelt fra ulike tidsperioder. Kirkelandet gravsted.

Landskapsarkitektonisk verdi, små solitære rammegraver danner en overordnet struktur. Frøya kirkegård.

Teknikkhistorisk verdi, hevede gravfelt med betongkanter. Tromsø gravlund.

Landskapsarkitektonisk verdi, inngangsparti med et komponert romforløp. Austad kirkegård.

Vegetasjonshistorisk verdi, eldre askeallé ivaretatt. Alstahaug kirkegård.

Vegetasjonshistorisk verdi, stort mangfold av arter. Møllendal gravplass.

Stilhistorisk verdi, fra bestemt tidsperiode. Østre Fredrikstad gravlund.

Håndverkshistorisk verdi, særskilt håndverkstradisjon knyttet til innhegning. Heidal kirkegård.

2. Opplevelsesverdi - gravplassen (dette er verdier som i stor grad ikke er målbare og mer subjektivt basert)

Kriterier	Sanseintrykk en kan registrere ved verdisetting av gravplassen
2a. Landskapsarkitektonisk verdi	Hva er de overordnede sanseintrykkene på gravplassen? Kan en høre lyder, lukte dufter, kjenne ulike overflater og kan en få særegne synsinntrykk på gravplassen eller fra naboskapet? Er det markante opplevelser knyttet til sammenhenger/overganger? Gir deler av gravplassen en opplevelse av intimitet eller en åpen fornemmelse? Kan deler av gravplassen oppleves som et avgrenset rom?
2b. Brukspreget, alderspreget verdi, «patina»	Er det objekter eller vegetasjon som uttrykker alder gjennom fysisk påvirkning av mennesker eller klima/vær? Dette kan for eksempel være nedslitte trappetrinn, lav på gravminner, irrgroen kobbelelementer, nedsynk etter grav, vindretningsformede trær og gamle trær.
2c. Miljøskapende verdi	Er det områder/elementer på gravplassen som gjør den attraktiv å besøke? Er gravplassen tilknyttet et overordnet stinett, har den romdannende vegetasjon i tilknytning til gravområder, er det vegetasjon som skaper ly for vinden, har den et rikt fugle- og dyreliv, har den en fin blomstereng eller er det en mulighet for å sette seg ned på en benk i lun solvegg?
2d. Identitetsskapende-/kontinuitetsskapende verdi	Er det noe ved gravplassens plassering eller bruk som gir identitet? Dette kan for eksempel være at gravplassen er eksponert i landskapet/byen/bygda, at gravplassen/kirkebakken er et lokalt viktig sted ved merkedager eller at gravplassen er en del av et større kulturmiljø. Er det en ubrutt eller vedvarende utvikling som beskriver en historisk sammenheng på gravplassen? Eksempler på elementer som kan gi opplevelse av kontinuitet kan være store gamle trær, gamle graver med gravutstyr, gravhauger og innhegninger.
2e. Forbløffelsens-/nysgjerrighetsskapende verdi	Er det objekter eller områder som skiller seg ut og/eller kan overraske en besøkende som er på gravplassen for første gang? Dette kan være en rekke særegne elementer som for eksempel et vannarrangement, et gravminne, trær med hengeform, formklippede trær, trær med sjelden farge i blomst eller bladverk. I tillegg kan det være variasjon i romforløp, retningsendringer eller overraskende avvik.
2f. Symbolverdi	Er det objekter knyttet til hendelser eller konkrete gjenstander en kan tillegge symbolverdi på gravplassen? Dette kan for eksempel være et minnesmerke, krigsgraver, et tre eller en beplantning til minne om en hendelse.

(Riksantikvaren.no. Verdisetting og verdivektning 2018), (Klingberg et al. 2005) og (Direktoratet for naturforvaltning 2007)

Illustrasjon: Opplevelsesverdi, bildeeksempler

Landskapsarkitektonisk verdi, himmelstrebende søyletrær som løfter blikket. Tjugum kirkegård.

Landskapsarkitektonisk verdi, markant opplevelse knyttet til sammenhenger. Vestre gravlund.

Miljøskapende verdi, grov bark og dødt stammeparti gir mulighet for rikt fugle- og dyreliv/naturmangfold. Skjee kirkegård.

Alderspreget verdi, tuegraver hvor skogbunnen har fått mulighet til å reetablere seg over tid. Birkestrand kirkegård.

Identitetskapende verdi, plassering forteller om historisk infrastruktur, båten som framkomstmiddel. Nesseby gamle kirkegård.

"Patina", lav på trær og trapper uttrykker alder. Fysisk påvirkning på bakgrunn av klima/vær. Hisøy kirkegård.

Symbolverdi, krigsminnesmerke fra 2.verdenskrig. Solheim gravplass.

Nysgjerrighetsskapende verdi, variasjon i romforløp. Stamsund kirkegård.

Eksempel på resultat av verdivurdering av gravplass

Her vises et eksempel på et resultat av en verdivurdering av en gravplass. Utgangspunktet er det nå kjente gravplass-eksemplet. Dersom en ønsker å gå dypere inn i arbeidsmåten, henvises det til vedlegget "Beskrivelse av arbeidsmåte ved verdivurdering" bakerst i veilederen.

Sammenstillingen av verdiene i dette eksemplet fører til at en fremhever tre områder.

a. Det nordlige området hvor den helhetlige karakteren, kontrasten mellom det naturlige/naturmangfoldet og den strenge symmetrien i 1970-talls gravfeltet med gravminner fra samme periode, er det vesentlige. Gravfeltets autenticitet, gravfeltets karakter som kommer tydelig fram i det klart avgrensede rommet og naturmangfoldet i de gamle trærne som gir leveområder for sjeldne arter er verdier som er vurdert til å gi området MIDDELS til HØY verdi.

b. Midtpartiet hvor to delområder er verdivurdert. Området øst for seremonibygget som har en helhetlig symmetrisk komposisjon med busker som omkranser minnesmerke og klokkestøpul - og hvor en siktlinje fra oldtidsveien mot klokkestøpul inngår. Det andre området er gravfeltet i vest som har en tydelig gravfeltstruktur. Begge disse to områdene er vurdert til MIDDELS til LAV verdi.

c. Det sørlige området som i hovedsak består av et stort inngangsrom, får sin karakter og verdi gjennom et samspill av flere bestanddeler.

Trekransen rammer inn det store inngangsrommet og er en overordnet og identitetsskapende bestanddel. Trekransen er et landemerke, gir en markant romopplevelse, er autentisk i sin vegetasjonsbruk og underbygges i et samspill med gravplass-innhegningen og terrengmuren.

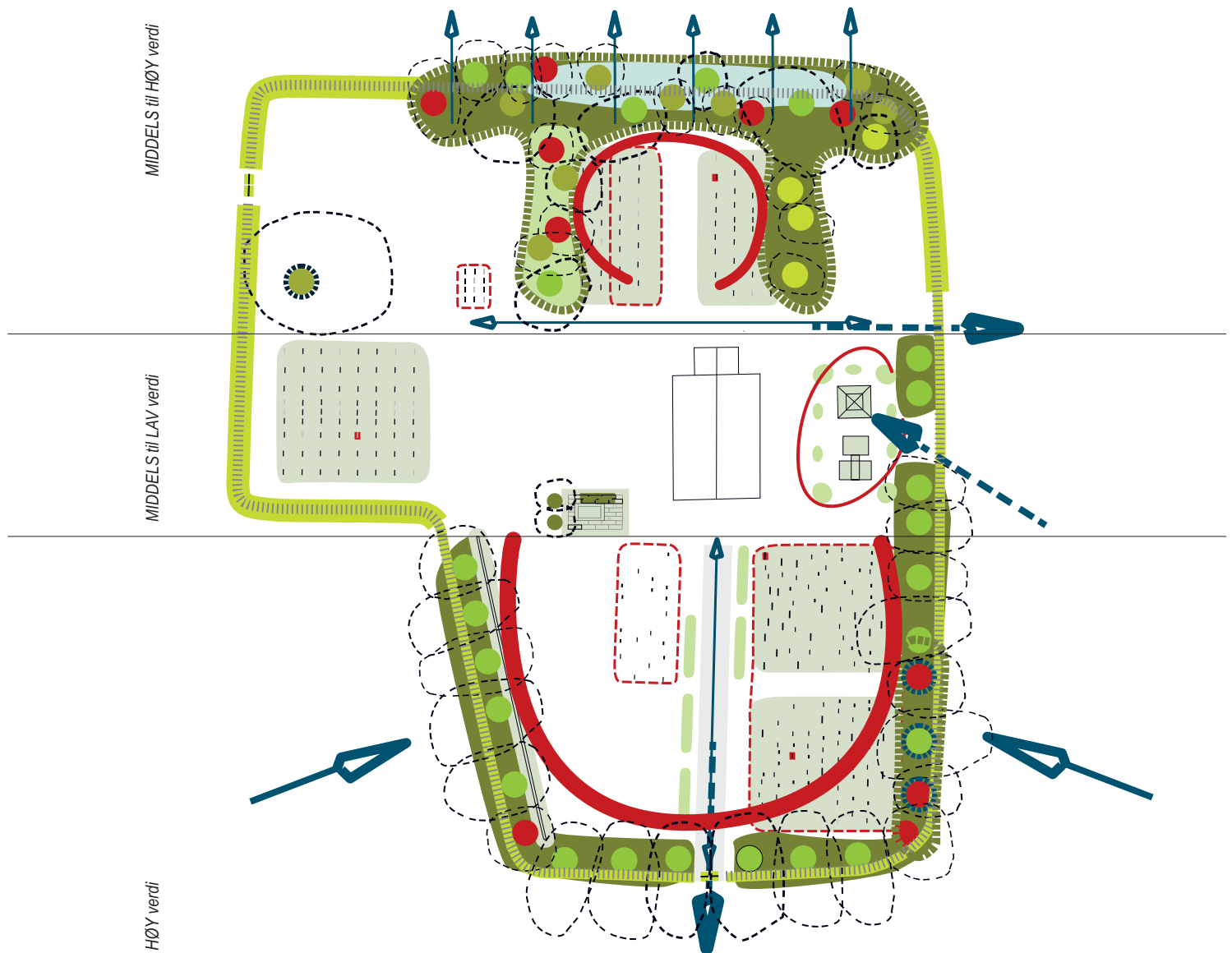
Ganglinjen tegner en akse gjennom det store inngangsrommet. Hekkelinjer danner en rominndeling omkring den sentrale ganglinjen. Gravområdene øst for ganglinjen med autentiske gravminner og en autentisk gravfeltstruktur gir det store inngangsrommet tidsdybde og opplevelsesverdi.

Samspillet mellom de ulike bestanddelene gir det store inngangsrommet HØY verdi.

Bestanddeler som utgår

Vannposten er vurdert til ikke å tas med i verneplanen fordi den ikke inngår i et delområde og den har lav verdi. Vannposten har ingen sammenheng med gravfeltstruktur, vegetasjonsstruktur eller landskapsarkitektonisk helhet. Kommunen har en tilsvarende vannpost på en annen gravplass hvor den inngår i et gravmiljø sammen med andre verdivurderte elementer.

Gravområdet med mye brukt lokal bergart i gravminnene som ligger vest for ganglinjen er vurdert til ikke å inngå i verneplanen. Bakgrunnen for dette er at gravområdet øst for ganglinjen ivaretar et representativt utvalg av gravminner som består av lokal bergart.

6. UTFORME VERNEPLANEN

Arbeidet med registreringer og verdivurdering har indentifisert hvilke elementer/områder som er av kulturhistorisk betydning og som nå skal oppsummeres i verneplanen.

Eventuell fredningsstatus i henhold til lov om kulturminner (se kulturminnesøk/Askeladden s.16) og eventuell vern i henhold til plan og bygningsloven (se s.16) innarbeides og ligger til grunn for det videre arbeidet.

Verneplanens mål

I "Historiska trädgårdar" diskuterer Flinck (2013) målet med å verne en "trädgård", altså et hageanlegg. Flincks beskrivelser om vern av hageanlegg er også relevante når det gjelder vern av gravplasser. Flinck (2013) forklarer at målet kan være å verne anleggets karakter og/eller det som bærer en historie. Det kan være et mål å verne deler av anlegget eller helheten. Mange anlegg har gjennom tidens løp utviklet seg etappevis med ulike moderniseringer og utvidelser - anleggets karakter er et lappeteppes fra hele dens historie. Da kan målet bli å verne bestemte delområder, for så å la senere generasjoner endre deler av anlegget og evt. legge til nye. (Flinck 2013). Gravplasser kan være mangfoldige, og i slike tilfeller er det flere bestanddeler i et delområde skal ligge til grunn for et vern.

I denne veilederens gravplassseksempel:

- delområder av gravplassen utpeker seg som verneverdige
- flere bestanddeler i hver av de ulike delområdene danner til sammen bakgrunnen for vern

Verneplanens bestanddeler

Verneplanen består av en tekstdel og en kartdel.

Følgende tema bør omtales fra forarbeidet (Del B):

- det historiske grunnlaget
- dagens situasjon (registreringene)
- verneverdiene (analysene)

Nytt tema er verneplanbestemmelser. De skal tydeliggjøre mål og hensikten med verneplanen, se eksempel s.44.

Eksempel på verneplanens kartdel, se s.45.

Verneplanen med bestemmelser vedtas lokalt av gravplassforvaltningen.

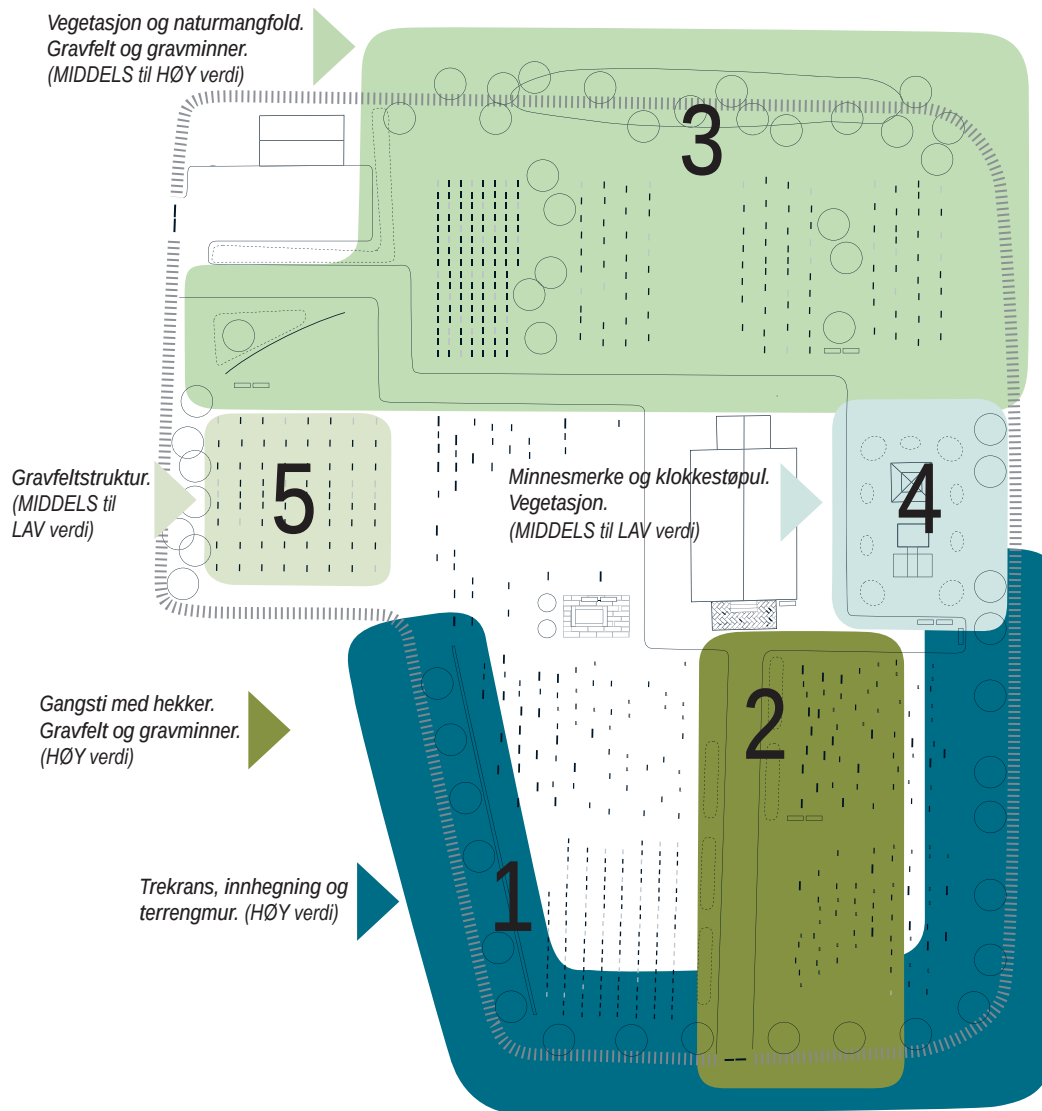
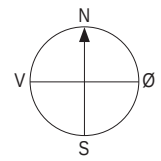
Følger av verneplanen

Verneplanen vil alltid føre til behov for skjøtels-, vedlikeholds- og eventuelt utviklingsplaner. Disse planene er ikke en del av verneplanen, men redskaper som skal sikre at vernet ivaretas og at bruk og utvikling av gravplassen kan fortsette uten at kulturminneverdiene ødelegges. Det vises til kapittel 7. Videreutvikle - drift, vedlikehold og skjøtsel s.46.

Verneplanen kan føre til endring i gravform* på et eller flere gravfelt, eller at graver/gravfelt tas ut av bruk eller medføre begrensninger i valgfriheten rundt gravminner og gravutstyr. Dette er endringer som i tillegg til å være omhandlet i verneplanbestemmelsene, også skal tas inn i de lokale gravplassvedtektene. Vedtektsendringene skal godkjennes av overordnet gravplassmyndighet. Det vises til Del D.

* (urnegraver, kistergraver eller ulike felles gravområder)

Illustrasjon: Verneplanens delområder for dette gravplasseseksemplet

Eksempel på verneplanbestemmelser

§ 1 Verneplanens intensjon.

- a. Delområder og bestanddeler i delområdene som vist på verneplanens kartdel skal vernes.
- b. Bruk og videreutvikling av gravplassen skal være i samsvar med verneplanen.

§ 2 Område 1: Trekrans, innhegning og terrengmur.

- a. Trekransen som motiv og element vernes. Hovedart av trær skal være bjørk, *Betula pubescens*, fra lokalområdet. Det skal utarbeides skjøtselsplan basert på en tilstandsvurdering av trærne.
- b. Gravplassinnhegningen, mur med smijernsport vernes. Det skal utarbeides plan for rehabilitering og vedlikehold basert på tradisjonelle håndverkstradisjoner og lokal stein i muren.
- c. Terrengmurens uttrykk og konstruksjon vernes. Det skal utarbeides plan for rehabilitering og vedlikehold av muren basert på tradisjonelle håndverkstradisjoner og lokal stein.

§ 3 Område 2: Gangsti med hekker. Gravfelt og gravminner.

- a. Hekkene som motiv og element vernes. Utgatte seksjoner av hekkene suppleres på begge sider av gangstien. *Alp-erips*, *Ribes alpinum*, skal som hovedregel benyttes i hekkene.
- b. Gravfeltstrukturen definert av gravmålene og den uregelmessige gravminneplasseringen og det samlede uttrykket dette gir for de to gravfeltene vernes. I tillegg til utvilsomt verneverdige gravminner skal et utvalg av gravminner fra 1920-tallet til 1950-tallet vernes. Gravminner i lokal stein skal vektlegges ved ellers like verneverdier. Vernede gravminner skal bli stående på sin opprinnelige plass.
Det skal utarbeides en detaljert verneplan for gravfeltene for videre bruk av graver, gravtype og utvalgte gravminner. Fylkeskommunen skal kontaktes vedrørende utvalgsarbeidet for vern av gravminner. Til verneplanen for gravfeltene skal nødvendige privatrettslige avtaler med gravansvarlig/fester inngå, samt nødvendig endringer i lokale gravplassvedtekter. Planen og vedtektsendringene vedtas av gravplassforvaltningen, og godkjennes av overordnet myndighet jf. gravferdsforskriften.
- c. Gangstiens bredde, kant mot gress, grustype (farge og fraksjon) vernes. Det skal utarbeides drifts og vedlikeholdsplan som sikrer uttrykket og materialbruken.

§ 4 Område 3: Vegetasjon og naturmangfold. Gravfelt og gravminner.

- a. Vegetasjonens naturpregede uttrykk i tre-, busk- og marksjiktet vernes. Det skal utarbeides en utviklings- og skjøtselsplan for vegetasjonen som vektlegger/baserer seg på uttrykket og det naturlig biologisk mangfoldet som vegetasjonen gir.
- b. Gravfeltstrukturen definert av gravmål og plassering av gravminner vernes. I tillegg til utvilsomt verneverdige gravminner skal et utvalg av gravminner fra 1970-tallet vernes. Vernede gravminner skal bli stående på sin opprinnelige plass.
Det skal utarbeides en detaljert verneplan for utvalgte gravminner. Fylkeskommunen skal kontaktes vedrørende utvalgsarbeidet for vern av gravminner. Til verneplanen for gravminner/gravutstyr skal nødvendige privatrettslige avtaler med gravansvarlig/fester inngå. Planen vedtas av gravplassforvaltningen jf. gravferdsforskriften.

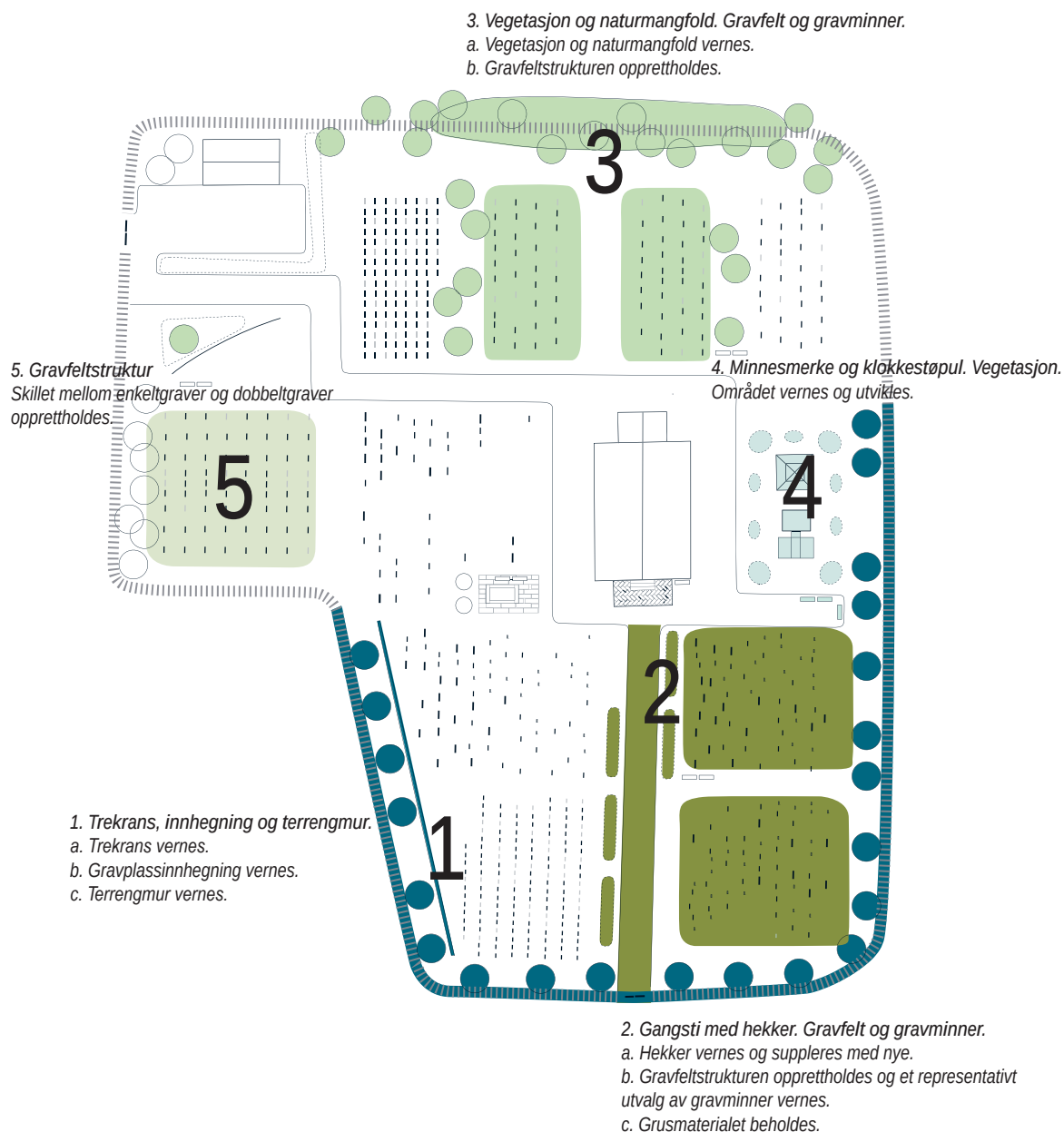
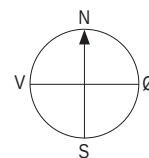
§ 5 Område 4: Minnesmerke og klokkestøpul. Vegetasjon.

- a. Minnesmerket vernes. Plan for vedlikehold skal utarbeides.
- b. Klokkestøpul med klokke som seremonielt element og konstruksjon vernes. Plan for vedlikehold skal utarbeides.
- c. Minnesmerket og klokkestøpulen definerer til sammen en møteplass. En utviklingsplan for møteplassen skal utarbeides hvor belegg, benker og vegetasjon skal underordne seg minnesmerke og klokkestøpul og funksjoner knyttet til disse. Planen vedtas av gravplassforvaltningen, og godkjennes av overordnet myndighet jf. gravferdsforskriften.

§ 6 Område 5: Gravfeltstruktur.

- a. Gravfeltstrukturen definert av plasseringen til enkeltgraver og doble graver opprettholdes.

Illustrasjon: Eksempel på verneplanens kartdel

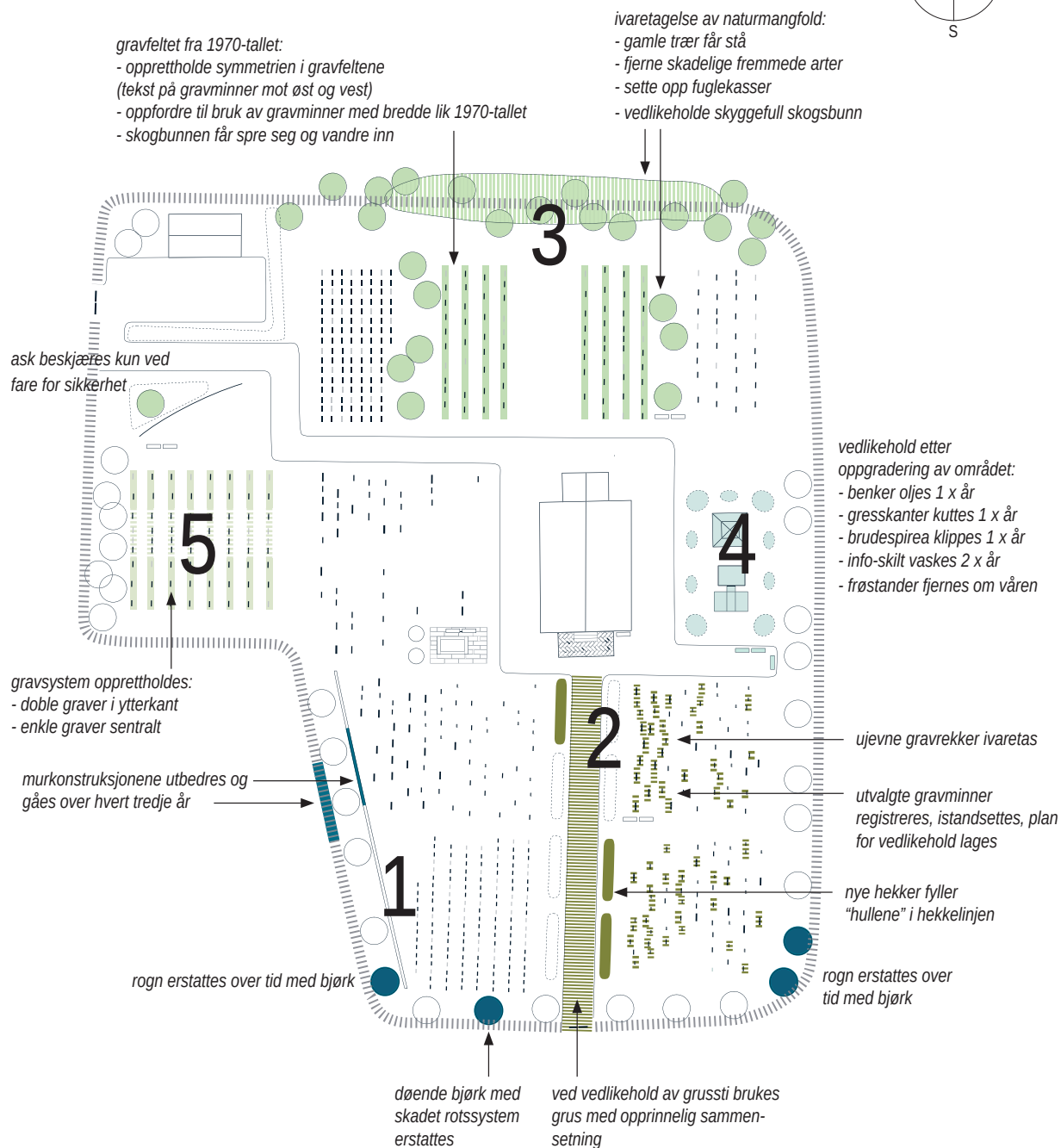
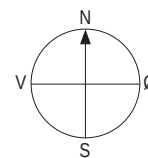
7. VIDEREUTVIKLE - DRIFT, VEDLIKEHOLD OG SKJØTSEL

På bakgrunn av verneplanens forslag til tiltak er det naturlig å utarbeide eller oppdatere en skjøtels- og vedlikeholdsplan for gravplassen. Eksemplet under er ikke en fullgod skjøtels- og vedlikeholdsplan, men viser eksempler på følger for skjøtsel og vedlikehold på bakgrunn av en verneplan. Alle vernede bestanddeler nedfelles i kart slik at informasjonen er integrert i forvalters daglige verktøy.

Vernede bestanddeler	Drift, vedlikehold og skjøtsel
1. Trekrans, innhegning og terrengmur. a. Strategi for hvordan trekransen opprettholdes. På bakgrunn av tilstandsvurdering av treekspert legges det en strategi for hvordan trekransen opprettholdes over tid. b. Gravplassinnhegning, plan for rehabilitering og vedlikehold. /c. Framtidig plan for terrengmur. På bakgrunn av tilstandsvurdering av ekspert på murkonstruksjoner legges det en plan for rehabilitering og framtidig vedlikehold av gravplassinnhegning og terrengmur. Dokumentasjon gjennom fotografering.	a. Helhetlig trekrans av bjørk: - selvsådd oppslag av rogn erstattes over tid med bjørk. - bjørketrær med skader erstattes. Trærne skal ikke beskjæres: - bjørk tåler beskjæring dårlig. - trekronene skal ha sin naturlige vokseform. Gresset under trærne skal ikke klippes: - unngår skade på øvre sjikt av rotsystem og stammer. - glissen naturlig grasbakke etableres over tid. * se vedlegg ang. planting og skjøtsel av bjørk. b/c. Større skader utbedres. Ekspert på murkonstruksjoner går over murene hvert tredje år for å forebygge større skader over tid.
2. Gangsti med hekker. Gravfelt og gravminner. a. Supplere med nye hekker/gjenopprette symmetrien i hekkelinjene. b. Verneplan for framtidig bruk av gravfeltene øst for gangstien. Gravstørrelse og den autentiske plasseringen av gravene opprettholdes. Dette gjør at de ujevne gravrekkene og tidsdybden ivaretas. Det velges ut et representativt utvalg av tidstypiske gravminner fra 1920-tallet til 1950-tallet og variasjoner over disse. c. Beholde dagens grusmateriale i gangstien. Sikteprøver av den originale grusen er arkivert.	a. Dyrkning av stiklinger fra eksisterende hekkeplanter. Jordforbedring innen planting. * se vedlagte planterutiner for hekk. b. Samme gravstruktur og plassering av gravminner som tidligere (merk tekst gravminne mot øst). De vernede gravminnene: - gravminnene måles inn og registreres i eget kart - gåes over og istandsettes - plan for videre vedlikehold - følges opp med lokale vedtektsendringer * se strategiplan for gravfeltene og verneplan for delområdet. c. Den lokale grusleverandøren NN er gjort kjent med at grusens sammensetning er del av verneplanen for gravplassen. Merk at det strøs med samme grus om vinteren.

(skjema fortsetter på neste side)

Illustrasjon: Skjøtels- og vedlikeholdsplan

(skjema fortsetter fra forrige side)

3. Vegetasjon og naturmangfold. Gravfelt og gravminner

a. Plan for utvikling og skjøtsel av vegetasjon og naturmangfold.

Biolog/naturforvalter gir veiledning med hensyn til framtidige tiltak for å fremme naturmangfoldet.

Se også: (Artsdatabanken.no 2018) og (Lovdata.no Forskrift om fremmede organismer 2018).

b. Verneplan for gravfeltet fra 1970-tallet.

En verneplan for gravfeltet er utarbeidet av landskapsarkitekt/ kulturminnekonsulent og blir retningsgivende for den videre bruk.

Utgangspunktet for verneplanen er:

- den helhetlige opplevelsen av stedet, områdekarakteren, som er dokumentert og beskrevet.
- struktur/plassering av gravminner som er inntegnet i kart. (Ikke behov for at alle gravminner blir registrert.)

a. Naturmangfold:

- sørge for å få det viktige naturområdet registrert i Miljødirektoratets naturbase.
- store gamle trær får stå, også døende. Beskjæring begrenses.
- supplere med stedegne trær.
- opprettholde det naturpregede uttrykket. Fjerne skadelige fremmede arter for eksempel kanadagullris i skogsbunnvegetasjonen.
- vedlikeholde skyggefull skogsbunn.
- sette opp fuglekasser for eksempel svarthvit fluesnapper og stær.
- * se vedlagt rapport fra naturforvalter med bilder og forklaringer.

b. Tiltak for vern:

- opprettholde symmetrien i gravfeltene,
- oppfordre til bruk av gravminner med tilsvarende mål lik 1970-tallet (store, brede rektangulære gravminner, følges opp med lokale vedtektsendringer)
- det vernes fem tidstypiske gravminner som viser variasjonen i steinmaterialet
- skogsbunnvegetasjonen i tregruppe/skogholt får spre seg og vandre inn i gravfeltet for å forsterke den naturlige karakteren.
- * se strategiplan for gravfeltene og verneplan for delområdet. Informasjonshefte: vekster som alternativ for klipt gressplen.

4. Minnesmerke og klokkestøpul. Vegetasjon.

a. Området som møtested vernes og utvikles.

Hver av de ulike bestanddelene sees i sammenheng. Autentisitet kontra videreutvikling av steds karakteren avklares.

På bakgrunn av skisseforslag utarbeidet av landskapsarkitekt heves materialkvalitetene i de bestandige elementene og den identitetsskapende vegetasjonen detaljeres ytterligere.

a. Tiltak på bakgrunn av skisseforslag:

- gulvet omkring minnesmerket legges med skifer (i dag plen som blir ødelagt når det regner).
- gresskantene kuttet for tydeligere avgrensning av området (to ganger årlig).
- nye benker med sitteplate i tre (eksisterende benker i stål er kalde å sitte på). Treverket i benkene settes årlig inn med olje (finværsdager i sommerhalvåret/innendørs i vinterhalvåret).
- nytt informasjonsskilt med forklaringer og kart som beskriver bakgrunnen for minnesmerket. (Skiltet er foreslått utført i kobber, liggende på bakkeplan, vaskes av med lunkent vann om våren.)
- buskene (brudespirea) klippes i etterkant av blomstring.
- stauder med blomstring gjennom hele sommerhalvåret etableres i tilknytning til klokkestøpulen. Frøstandene står som dekorelementer over vinteren og fjernes om våren.
- * se vedlegg: skisseplan.

(skjema fortsetter på motstående side)

(skjema fortsetter fra motstående side)

5. Gravfeltstruktur

a. Gravfeltstruktur, plan for framtidig strategi.

a. Gravfeltstrukturen med doble graver i ytterkant og enkle graver sentralt følges. Gravfeltstrukturen merkes av i gravkart og noteres i gravregisteret.

DEL C ARBEIDSGANGEN I VERN AV GRAVMINNER

I arbeidet med gravområder/gravminner beskrives to ulike tilganger i denne veilederen.

Del B: Arbeidsgang i verneplanarbeidet, gravområder.

En avgrensede ulike gravområder og identifiserer unike gravminner.

Dette er et nødvendig grunnlagsarbeid for å utarbeide en verneplan.

Denne metoden er beskrevet i veilederens del B.

Del C: Arbeidsgangen i vern av gravminner

Registrere graver med verneverdige gravminner som er innenfor de avgrensede gravområdene fra del B.

Verdivurdere de registrerte gravminnene på bakgrunn av kilde- og kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

Velge ut hvilke av de verdivurderte gravminnene som skal vernes.

Justere gravområder som skal inngå i verneplanen.

Med bakgrunn i del C skrives det avtale med gravansvarlig/fester for vernede gravminner i privat eie.

Eventuell fredningsstatus i henhold til lov om kulturminner (se kulturminnesøk/Askeladden s.16) og eventuelt vern i henhold til plan og bygningsloven (se s.16) innarbeides og ligger til grunn for det videre arbeidet.

Metoden for del C beskrives på de neste sidene.

TRINN 1. Avgrense gravområder

Som nevnt ovenfor bygger denne metoden på de overordnede vurderingene fra Del B hvor en definerer avgrensningen på ulike gravområder.

TRINN 2. Registrering og verdisetting

De avgrensede gravområdene som er aktuelle for vern av gravminner befares og hver av gravminnene fotograferes.

Fotografiene fra befaringen settes inn i et komprimert og kortfattet skjema hvor det er en linje for hvert gravminne. Skjemaet skal gi en god oversikt.

a. Registrering i kart og skjema.

Gravminnene/gravutstyret markeres i kart samtidig som en noterer i skjemaet. Kopi av gravkart er hensiktsmessig å benytte som kartgrunnlag. Utskrift fra gravregister er et godt grunnlag/referanse ved registreringen. Registeret er nøkkelen til en sikkerhet i koblingen mellom gravnummer og gravminne. Det bør skilles mellom ulike typer gravminner i registreringen i kartet slik at kartet blir en visuell gjengivelse av situasjonen.

Ut over at skjemaet er et arbeidsredskap under registreringen, vil det også fungere som dokumentasjon. Fotografiene og de tekstlige beskrivelsene i skjemaet gjør utvelgelsen av gravminner tilgjengelig og etterprøvbar.

b. Verdisetting

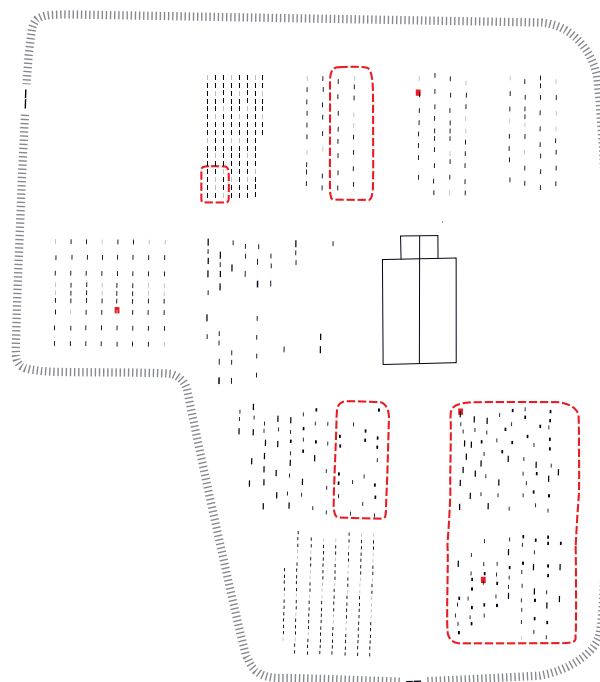
Gravminner/gravutstyr vurderes på bakgrunn av kriteriene kilde- og kunnskapsverdi og opplevelsesverdi. (se s.52)

Verdikriteriene for de ulike gravminnene skrives inn i en egen kolonne for verdisetting i skjemaet. (se s.53)

De avgrensede gravområdene som er aktuelle for vern er allerede verdivektet til HØY, MIDDELS eller LAV verdi under verdivektingen av gravplassen som helhet (vedlegg s. 66-67, tema gravområder). Det er ikke nødvendig å definere hvert enkelt gravminne/gravutstyrs separate verdi.

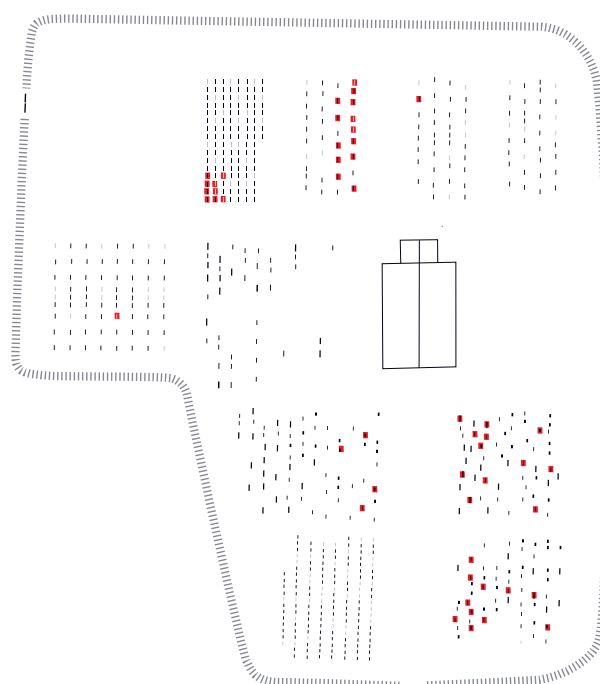
(tekst fortsetter side 54)

Illustrasjon: TRINN 1. Avgrensede gravområder (fra Del B)

 Områder med konsentrasjon av eldre graver/mange gravminner fra samme stilperiode med mer.

Illustrasjon: TRINN 2. Registrering og verdisetting

 Registrering graver med verneverdige gravminner.

1. Kilde- og kunnskapsverdi - gravminner/gravutstyr (dette er verdier som i stor grad er målbare og objektive)

Kriterier	Stikkord /forklaring til hjelp ved verdisetting av gravminner/gravutstyr
1a. Stilhistorisk verdi	Kan en identifisere klare stilskifter og bestemme overordnede epoker i gravminne/gravutstyr-utformingen? I de tilfellene en ikke kan knytte gravminnene/gravutstyret til en bestemt stilperiode, er det likevel mulig å beskrive noen fellestrekk for en tidsperiode? Er det gravminner/gravutstyr som utpeker seg som er gode representanter for bestemte stilhistoriske epoker? Eksempler på stilhistoriske epoker er klassisisme/nyklassisisme, jugendstil (art nouveau), art deco, funksjonalisme.
1b. Teknikkhistorisk/håndverkshistorisk verdi	Kan en identifisere grupper av gravminner/gravutstyr etter særskilte håndverkstradisjoner og/eller materialtradisjoner? Er det gravminner/gravutstyr som utpeker seg som gode representanter med hensyn til håndverkshistorie/materialtradisjoner? Teknikkhistoriske og håndverkshistoriske verdier kan for eksempel knyttes til om gravminnene/gravutstyret er laget for hånd/industrielt produsert og for eksempel knyttet til teknikkene/materialene som tre/treutskjæring, stein/utskjæring i stein, smijern, støpjern.
1c. Samfunnshistorisk/sosialhistorisk verdi	Er det gravminner/gravutstyr som betegner samfunnsgrupper/klassekiller/yrker relatert til lokalhistorie på gravplassen?
1d. Personalhistorisk verdi	Er det gravminner/gravutstyr som utpeker seg med hensyn til lokalt, regionalt eller nasjonalt kjente personer?

2. Opplevelsesverdi - gravminner/gravutstyr (dette er verdier som i stor grad ikke er målbare og mer subjektivt basert)

Kriterier	Stikkord /forklaring til hjelp ved verdisetting av gravminner/gravutstyr
2a. Kunstnerisk-/estetisk verdi	Er det gravminner/gravutstyr som gir særegne sanseinntrykk? Er det markante opplevelser knyttet til gravminner/gravutstyr?
2b. Brukspreget, alderspreget verdi, «patina»	Er det gravminner/gravutstyr som uttrykker alder gjennom fysisk påvirkning av mennesker eller klima/vær? Dette kan for eksempel være ytterligere inskripsjoner på gravminnet, lav på gravminnet eller detaljer i kobber som har blitt irrgønt.
2c. Identitetsskapende-/kontinuitetsskapende verdi	Er det noe ved gravminnets/gravutstyrets plassering eller bruk som gir identitet? Dette kan for eksempel være bruk av lokal stein, støpejern fra lokalt/regionalt jernverk. Er det en ubrutt eller vedvarende bruk av gravminner som beskriver en historisk sammenheng på gravplassen? Dette kan for eksempel være rammegraver med originale gravminner og rekkverk, obelisker, symboler på døden og på trostilthørighet.
2d. Forbløffelsens-/nysgjerrighetsskapende verdi	Er det gravminner/gravutstyr som skiller seg ut i form, størrelse, utforming, tekst/dekor eller plassering som kan overraske en besøkende som er på gravplassen for første gang?
2e. Symbolverdi	Er det gravminner/gravutstyr som for eksempel er knyttet til en bestemt hendelse som kan tillegges symbolverdi? (Riksantikvaren.no. Verdisetting og verdivekting 2018) og (Klingberg et al. 2005)

Illustrasjon: Eksempel på et komprimert og kortfattet skjema hvor det er en linje for hvert gravminne.

(Gravminnefotografiene er fra Bodø kirkegård)

Grav nr.	Type gravminne	Materiale	År første gravlagte	Fotografi	Verdisetting Kriterier	Kommentar
001-02 003/004	Nesten kvadratisk med buet topp	Mørk grovhugget stein med polert front	1925		2d. Stilhistorisk epoke	Grav kan ikke gjenbrukes pga. plassering nær tre
001-02 014/015	Stele med buet topp, på postament	Lys grå stein	1926		2d. Håndverksmessig kvalitet/metode og stilhistorisk epoke	Originalt med gullskrift? Lav gir tidsdybde, laven skader ikke steinen og kan forbli
001-02 017	Liten rektangulær stående med spist buet topp	Betong med innfelt marmor	1926		2d. Stilhistorisk epoke 3a. Har vært vanlig og er i ferd med å bli sjeldent.	Fjerne mose for å unngå ytterligere forvitring. Marmorplate hel.
001-03 010/011	Rektangulær bred, buet topp, på postament	Mørk grovhugget stein med polert front	1928		2d. Stilhistorisk epoke	Noe forvitret Utgår: ivarettatt i gravrekke 01
001-03 013	Kvadratisk høy sokkel med urne, på postament	Mørk polert stein	1928		2b. Symbol på lokalmiljø 2d. Stilhistorisk epoke	Tekst kun på en side Lokal kremasjonsforkjemper, 1. kremerte i lokalmiljøet
001-03 015/016	Stele med vinkelformet topp, på postament	Mørk grovhugget stein med polert front	1928		2d. Stilhistorisk epoke	Dekor: lauvbærkrans med kors
001-03 030/031	Stele med vinkelformet topp, sammensatt i flere deler	Mørk grovhugget stein med polert front	1930		3a. Sjeldent på lokalt nivå	Mindre dekorgjenstand mangler i nisje
001-04 003/004	Buet topp og sammensatt i flere deler, på postament	Lys grovhugget stein med tilbaketrukket slipt front	1930		1c. Ektheten, original utforming i gravminnet	Sammensføyninger av delementer sjekkes ut Utgår: ivarettatt i gravrekke 02

(tekst fortsetter fra side 50)

TRINN 3. Prioritering og RESULTAT

Kriteriene for prioritering av hvilke gravminner som skal vernes og hvilke som skal velges bort, vil variere fra gravplass til gravplass. En kan for eksempel velge å verne gravminner med spesielle lokale særtrekk, eller å verne alle gravminner fra en bestemt periode innen ett gravfelt. På gravplasser der det er få verneverdige gravminner gis ofte alle gravminnene et varig vern.

Der det ikke foreligger spesielle grunner for å vekte enkelte kriterier fremfor andre, er det mye brukt å velge et representativt utvalg gravminner til vern. Med et representativt utvalg menes at man verner mangfoldet av gravminner, ikke bare de store og flotte, men også de små og enkle. Det er også et viktig poeng at vernede gravminner viser de variasjoner som finnes, for eksempel i materialbruk eller at de speiler de ulike klassene i samfunnet som eksisterte i tidligere tider. Det utvalget som vernes for ettertiden bør i den grad det er mulig representere gravplassens historie og utvikling, det samfunnet som eksisterte og de ulike stilarter som var gjeldende.

a. Utsjekk av enkeltgravminner og eventuell ny avgrensning av verneområdet.

Kapasitet/økonomi til å ta vare på eldre gravminner og/eller muligheten for å frigjøre gravområder til gjenbruk kan være grunner til at det er ønskelig å redusere mengden gravminner som vernes.

I de tilfellene en velger et representativt utvalg gravminner til vern, kan det være en mulighet å redusere mengden vernede gravminner. Dette gjøres ved å identifisere gravminner som har samme kriterier mht. verdisetting og deretter velge ut et eller noen av dem. På bakgrunn av utsjekking av gravminner kan verneområdets avgrensning gjøres mindre. Den nye avgrensningen av gravområdet vil da tilsvarende endres i verneplanen for gravplassen.

De utvalgte gravminnene merkes av som ønsket vernet i forvaltningens gravregister. Dette gjøres av hensyn til egen forvaltning.

b. Fastsettelse av hvilke gravminner som utgår på bakgrunn av tapt verdi.

Bakgrunnen for tapt verdi kan blant annet være:

- forvitring av steinmaterialet
- gjenbruk av gravminner hvor fronten på gravminnet er nedsløpt og nye navn påført
- hard sliping ved oppussing
- delvis ødelagt, mangler for eksempel tidstypisk dekor

Dersom en har gravminner en er usikker på med hensyn til verdien, bør en være varsom med å avskrive disse. Dette kan for eksempel gjelde gravminner med svært lite synlig skrift. I slike tilfeller kontaktes Fylkeskommunen/Sametinget for bistand med den faglige vurderingen.

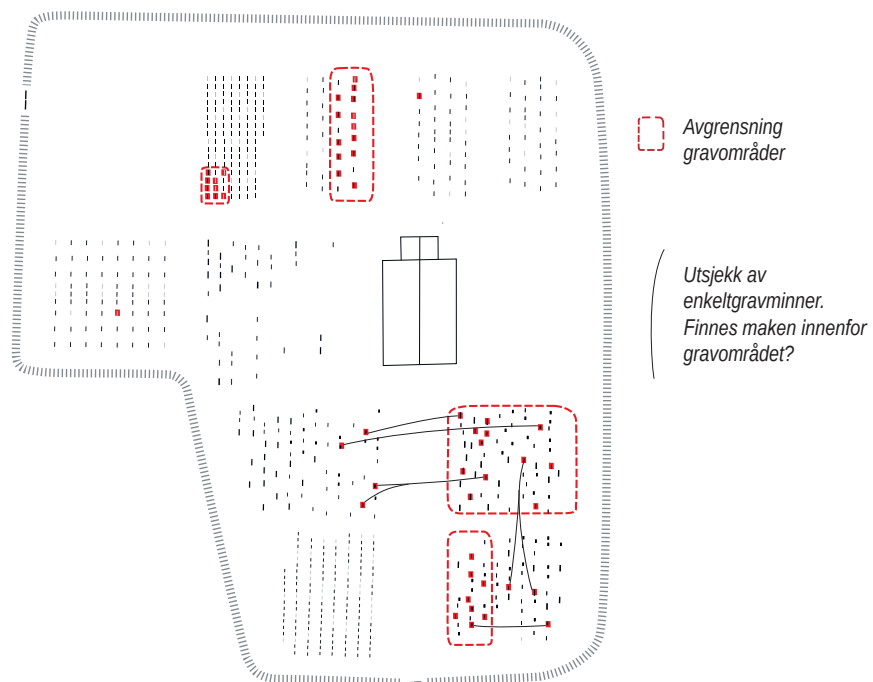
Bemerk at T-3/00 Kirkerundskrivet forutsetter at innen gravminner eldre enn 60 år og som er i gravplassens eie flyttes eller fjernes, skal kulturminnemyndighetene uttale seg. Ved å la de være del av gravminnevernarbeidet får en avtalt hvilke som skal vernes og en trenger ikke senere innhente uttalelse i flere omganger. Det gjøres også oppmerksom på at det i tilknytning til T-3/00 Kirkerundskrivet kun kreves høring.

Registreringen og verdisettingen av gravminnene danner grunnlag for.

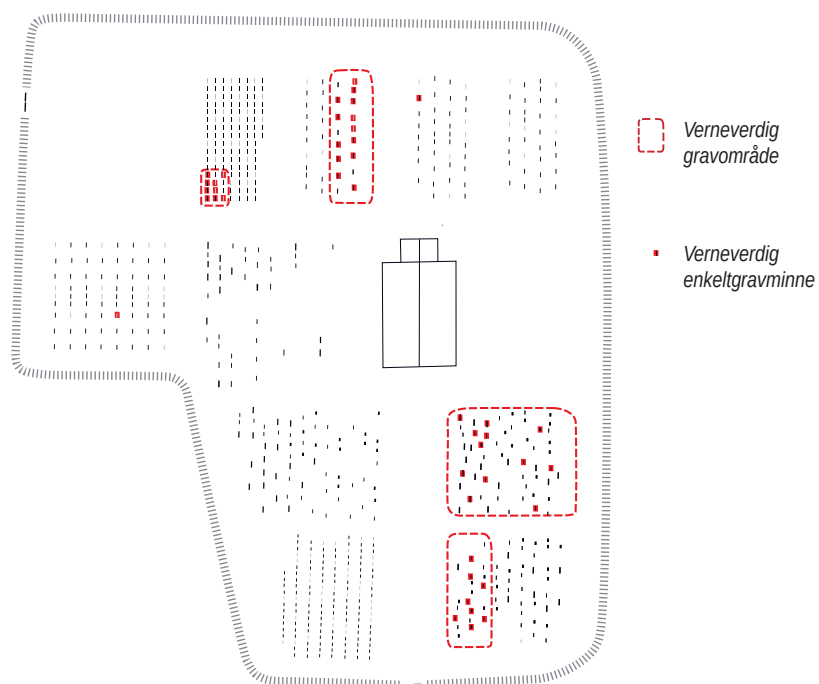
- kontakt og videre arbeid mot gravansvarlig/fester
- utarbeidelse/endring av lokale vedtekter

Dette inngår i neste delkapittel Del D.

Illustrasjon: TRINN 3. Prioritering

Illustrasjon: RESULTAT Gravminner som vernes

DEL D GRAVPLASSVEDTEKTER, VARSLING OG AVTALE MED GRAVANSVARLIG/FESTER

VEDTEKSENDRINGER KNYTTET TIL GRAVER, GRAVMINNER OG GRAVUTSYR SOM VERNES

Verneplanarbeid innebærer oftest at gravplassvedtektene må omformuleres/suppleres. Det er to grunner til det. For det første kan man tydeliggjøre verneplanens mål også i vedtektene. For det andre fordi gravansvarlig/festers rettigheter skal nedfelles i gravplassvedtektene. Det er viktig å være klar over at gravansvarlig/fester sine rettigheter i festetiden ikke kan oppheves gjennom verken verneplanen eller gravplassvedtektene. Gravplassvedtektene må ta hensyn til dette og utformes med innhold og omfang som har hjemmel i gjeldende lov og forskrift. De skal godkjennes av overordnet gravplassmyndighet. (Det refereres til verneplanbestemmelsene s.44 som klargjør dette.)

Eksempler på hva vedtektene kan omhandle

De viste eksemplene på hva gravplassvedtektene kan omhandle er knyttet til verneplanen i denne veilederen, men gir også eksempler på andre tema. I et annet tilfelle vil vedtektene omhandle ytterligere eller helt andre relevante tema.

Generelt er det et overordnet mål med et synlig og lett forståelig skille mellom det som er vernet og det som ikke er vernet og som har eller kan få nytt uttrykk.

Eksempler på prinsipper som kan ivareta dette skillet og som skal inngå i vedtektene:

- at gravrekker med gravminner i en viss uorden, fra tiden før målemerker og gravkart var i bruk, vernes i sin helhet.
- at gravstørrelser opprettholdes i vernesoner.
- at vernede gravminner beholder sin opprinnelige plassering.
- alternative løsninger når skriftflater på vernede gravminner er fulle.
- at opprinnelig retning på gravminnenes skriftflater ikke endres.
- hva skjer med grav, gravminne og gravutstyr når festetiden utgår.
- begrensninger på størrelse, farge, form for nye gravminner i verneområder.

Museumsavdeling

Vernede gravminner skal som hovedregel stå på den graven de tilhører. Unntaksvis når et gravminne står i fare for å bli ødelagt, kan det være aktuelt å flytte gravminnet til en tilrettelagt museumsavdeling som sikrer at gravminnet ikke lenger utsettes for ødeleggende påkjenninger. Opprettelse av nye museumsavdelinger med begrunnelse i å frigi areal bør ikke forekomme.

Varsling av gravansvarlig/fester

Verneplanen kan få direkte konsekvenser for gravansvarlig/fester. Når arbeidet med verneplanen er i slutfasen av Del B eller i oppstartsfasen av Del C er tiden inne for å varsle de som kan bli berørt av verneplanen. Deres rettigheter/eiendomsforhold knyttet til grav og gravminne/gravutstyr må fremkomme i varselet. Eventuelle fremtidige begrensninger er frivillige og må i så fall nedtegnes i en avtale mellom gravansvarlig/fester og forvaltningsmyndigheten.

Illustrasjon: Eksempel på temaer til vedtekter knyttet til verneplanen i denne veilederen. Listen er ikke uttømmende.

§ x. Verneplan

Verneplanens tekst- og kartdel skal være førende for forvaltning, drift, vedlikehold og skjøtsel av gravplassen.

Akser, sikotlinjer, romdannelser og bestanddeler som underbygger disse skal ivaretas.

Komponenter som er viktige for samspillet med naboskap opprettholdes/videreutvikles.

Vernet vegetasjon skjøttes iht. målene og verdiene satt i verneplanen.

Materialbruk i bestandige elementer skal ikke endres ved drift og vedlikehold, for eksempel at grusede gangveger opprettholdes.

Graver i enkelte områder tas ut av bruk når festetiden utgår. Dette av hensyn til rotsone til store trær/vernet gravminne.

Ved fornying av festeavtale på graver med verneverdig gravutstyr vil graven bli endret til urnegrav der det er nødvendig av hensyn til gravminne eller gravutstyr.

Hensyn som skal tas innenfor ulike vernesoner som krav til form og materialbruk på nye gravminner, f.eks. at det skal brukes gravminner med bredde lik 1970-tallet.

Vernede gravminner beholder sin opprinnelige plassering.

VARSLING OG AVTALE MED GRAVANSVARLIG/FESTER

Når arbeidet er i slutfasen av Del B eller i oppstartsfasen av Del C er tiden inne for å varsle gravansvarlig/fester. Ansvarlig for grav skal varsles om rettigheter knyttet til grav og rettigheter knyttet til gravminne/gravutstyr.

Varslet bør inneholde:

- informasjon om at gravplassforvalter har anledning til å utarbeide verneplan for gravplass ifølge §27, Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsforskriften).
- opplysninger om hvilken grav det gjelder
- at graven har kulturhistoriske verdier og vurderes å inngå i en verneplan
- hva disse kulturhistoriske verdiene er
- at gravansvarlig/fester kan bli anmodet om endringer i festeforholdene, men at dette ikke kan pålegges. Dette vil i så fall bli nedfelt i en egen avtale mellom gravansvarlig/fester og gravplassforvalter.
- at gravansvarlig/fester kan bli anmodet om restriksjoner for videre bruk av gravminne/gravutstyr. Dette vil i så fall bli nedfelt i en egen avtale mellom gravansvarlig/fester og gravplassforvalter.
- opplysninger om kontaktperson
- lenke til utfyllende informasjon
- opplysninger om framdrift

Avtale om vern av gravminne ved gravplass

Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsloven) § 18 og Forskrift til lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravferdsforskriften) § 27 gir hjemmel til å definere gravminner som verneverdige, samt å lage vedtekter som sikrer at disse blir vernet.

Gravminnet på grav nr. / / er definert som verneverdige i
Verneplan for gravplass av dato år

Følgende avtale inngås mellom gravansvarlig/fester og gravplassforvaltningen i kommune:

- Vern av gravminnet og gravutstyr skal ikke være til hinder for videre bruk av gravstedet, men gravplassforvaltningen kan anmode om urnebegravelse der hensyn til vern av gravutstyret er i konflikt med gjennomføring av kistebegravelse.
- Gravminnet og gravminneutstyr skal ikke fjernes eller erstattes. Når festeavtalen opphører overtas gravminne og gravutstyret av gravplassforvaltningen.
- Gravminne og gravutstyr skal opprettholdes i sin tilstand lik det tidspunktet denne avtalen inngås (se foto)
- Navnetilføyer på gravminne skal godkjennes av gravplassforvaltningen.
- I de tilfellene der gravminnets tekstflate er fullt, tillates det som skal godkjennes av gravplassforvaltningen.

Gravminnet på grav nr. / / er definert som verneverdig.

dato, sted	dato, sted
underskrift gravansvarlig/fester av gravsted	underskrift gravplassforvaltningen kommune

KILDER

Referanser

Artsdatabanken.no Tilgjengelig fra: artsdatabanken.no/ (lest 22.05.2018.)

Direktoratet for naturforvaltning (2007). Håndbok 13: Kartlegging av naturtyper - verdisetting av biologisk mangfold. 254 s. + 11 vedlegg

Flick, M. (2013). Historiska trädgårdar: Att bevara ett föränderligt kulturarv. Stockholm: Carlsson bokförlag. 214 s.

Hansen, O. B. (2006). Rolvsøy kirkegård - hundre år etter. park & anlegg.03.06: 12-14.

Kart.naturbase.no Tilgjengelig fra: kart.naturbase.no/ (lest 22.05.2018.)

Klingberg, H., Sørmoen, O. & Wefald, A. (2005). Kirkegården: et levende kulturminne.Oslo:ARFO.142s.

Lovdata.no Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven, § 1 nr. 1. (For Riksantikvarens myndighet.) Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1979-02-09-8785> (lest 20.08.2018)

Lovdata.no Forskrift om faglig ansvarsfordeling mv etter kulturminneloven, § 12 nr. 2. (For fylkeskommunens/Sametingets myndighet.) Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1979-02-09-8785> (lest 20.08.2018)

Lovdata.no Forskrift om fremmede organismer. Tilgjengelig fra: lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2015-06-19-716 (lest 22.05.2018.)

Nordland fylkeskommune (2008): Kulturminneplan for Lofoten. Utvalgte nasjonalt og regionalt viktige kulturminner i Lofoten. Trondheim: Tapir akademisk forlag.163s.

Regjeringen.no Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø. Rundskriv/dato: 02.05.2000 Nr: T-3/00 (kirkerundskrivet). Tilgjengelig fra: [Regjeringen.no/no/dokumenter/t-300-kulturminne-kirke/id278976/](https://regjeringen.no/no/dokumenter/t-300-kulturminne-kirke/id278976/) (lest 11.09.2018)

Riksantikvaren.no Hva betyr ulik vernestatus? Tilgjengelig fra: [Riksantikvaren.no/Veiledning/Hva-betyr-ulik-vernestatus](https://riksantikvaren.no/Veiledning/Hva-betyr-ulik-vernestatus) (lest 20.08.2018)

Riksantikvaren.no Kulturminne i kommunen. Tilgjengelig fra: [Riksantikvaren.no / Prosjekter / Kulturminne i kommunen \(KIK\)](https://riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen) (lest 01.01.2018)

Riksantikvaren.no Middelalderarkeologi. Tilgjengelig fra: [Riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Middelalder-arkeologi](https://riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Middelalder-arkeologi) (lest 22.05.2018.)

Riksantikvaren.no Ordforklaringer og ordlister. Tilgjengelig fra: [Riksantikvaren.no / Veiledning / Ordforklaringer og ordlister.](https://riksantikvaren.no/Veiledning/Ordforklaringer-og-ordlister) (lest 01.03.2018)

Riksantikvaren.no Verdisetting og verdivekting. Tilgjengelig fra: [Riksantikvaren.no / Prosjekter / Kulturminne i kommunen \(KIK\) / Slik kan du gå fram / Plandokumentet / Verdisetting og verdivekting.](https://riksantikvaren.no/Prosjekter/Kulturminne-i-kommunen) (lest 01.02.2018)

Skien.kommune.no/Grenlandskart.no Tilgjengelig fra: <https://www.skien.kommune.no/skien-kommune/bdk/landbruk-og-geodata/geodata/kart/> (lest 21.06.2018)

Illustrasjoner

For bruk av illustrasjoner takkes:

Nordland fylkeskommune

Skien kommune

Norkart/kart.1881.no

Romsdalsmuseet

Midt-Troms museum

Haugalandmuseene

Bodø kirkelig fellesråd

Relevant litteratur

Andreasson, A. (2012) Stad & Land nummer 184, Gravvårdar i sten - ett mångskiftande kulturarv. Alnarp: Movium. 104s.

Bruun, M. (2007). Norske hager gjennom tusen år. Oslo:Andresen & Butenschøn 393s.

- Bucht, E. (1992). Stad & Land, Kyrkogårdens gröna kulturarv. Alnarp: Movium.
- Fortidsminneforeningens årbok 2014. (2014) Dødens kulturminner. Oslo: Fortidsminneforeningen. 256s.
- Fortidsvern 1/2000: Gravminner og kirkegårder. Oslo: Fortidsminneforeningen. 50s.
- Guldager, S. (2005). Danske kirkegårde: tradisjon og fornyelse: en eksempelsamling. København: ANIS. 160s.
- Svala, C. (2009) Gröna fakta 3/2009. Kyrkogårdsmuren - en tidlös avskiljare. 8s.
- Hoberg, B. Lundberg, Å, L. (1991). Kyrkogårdens form och miljö, planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader. Stockholm: Allmänna förlaget. 177s.
- Klingberg, H. (2013). Gravminner gjennom tusen år. Stokke: e-forlaget. 144s.
- Klingberg, H., Sørmoen, O. & Wefald, A. (2005). Kirkegården: et levende kulturminne. Oslo: ARFO. 142s.
- Klintborg Ahlklo, Å. (2001). Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990. Alnarp: Movium 103s.
- Kyrkogården #6 2014 (2014). FOKUS: vård- och underhållsplaner. (Fom. s.6 tom. s.10) 5s.
- Midttun, O. m.fl. (2004). Arendal kirkegård - et levende kulturminne. Arendal: Bokkomiteen. 157s.
- Riksantikvarens informasjon om kulturminner:
- 3.14.1 Tilbygg og endringer: Rullestolramper ved eldre kirker (2000 nytt opplag 2008) 4s.
 - 3.3. Overflatebehandling: fjerning av lav og mose på stein. (1991 nytt opplag 2008). 1s.
 - 3.3. Overflatebehandling: støpejern (1991 opptrykk 2010). 1s.
 - 2.1.1. Kirkens omgivelser: Bevaring av kirkegårder og gravminner (2000). 4s.
 - 2.1.2 Kirkens omgivelser: Bevaring. Kirkegårdsutvidelser (2000). 4s.
 - 2.1.4. Kirkens omgivelser: Kirkebakken. Bevaring og nye elementer (2000) 2s.
 - 2.2.1. Gamle steingjerder (2002 Opptrykk 2007) 8s.
 - 2.2.2. Gamle hager: Undersøkelse og restaurering (2002 oppdatert 2016) 8s.
 - 3.9.2 Utvendig maling: De viktigste egenskapene (2014 nytt opplag 2005) 4s.
 - 7.3.5. Vegetasjon (2010)
- Svala, C. (2010). Stad & Land nummer 180, Kyrkogårdsmuren - kultur och konstruktion. Alnarp: Movium. 68s.

VEDLEGG

Beskrivelse av arbeidsmåte ved verdivurdering

På de følgende sidene verdivurderes det nå kjente gravplassseksemplet. Arbeidsmåten som vises har til hensikt å sikre at nødvendige forhold blir vurdert, og gjøre det enklere å jobbe seg fram til en konklusjon. Vurderingene som gjøres blir nedfelt både skriftlig og visuelt - og blir med det tilgjengelige og etterprøvbare.

Teksten i verdivurderingen beskriver kulturminnene. Illustrasjonene gjør det lettere å forstå hva som verdivurderes og tydeliggjør hvilken sammenheng eller helhet det som verdivurderes inngår i.

I verdivurderingen henvises det med tall/bokstav til de ulike underkategoriene i kategori-skjemaet som ligger til grunn (s.36 og 38). Dette for lettere å kunne forstå hvor kriteriene er hentet fra. Merk at noen av delområdene/ elementene fra registreringen har lavere verdi enn LAV og er ikke tatt med i verdivurderingen.

VERDI	Tema
	Tema naboskap/landskap
HØY	2a. Landskapsarkitektonisk verdi Markant opplevelse knyttet til sammenheng: siktlinje mellom seremonibygge, sentral ganglinje og lokal veglinje. 2d. Identitetsskapende verdi Gravplassens plassering er eksponert: trekrans, landemerke.
MIDDELS	2a. Landskapsarkitektonisk verdi Opplevelse knyttet til sammenheng: siktlinje mot åsene. 2c. Miljøskapende verdi Rikt fugle- og dyreliv: trær i sammenheng med skog i nord.
LAV	2d. Kontinuitetsskapende verdi Beskriver historisk sammenheng: siktlinje fra oldtidsvei mot klokkestøpul.
	Tema rom og akser
HØY	1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi Intakt opprinnelig planløsning: trekrans, gravplassinnhegning og terrengmur som avgrenser det store inngangsrommet. 2a. Landskapsarkitektonisk verdi Deler av gravplassen oppleves som et avgrenset rom: inngangsrommet, markant romopplevelse. Særegent synsinntrykk: hekkelinjer langs sentral gangvei som forsterker akse og danner underordnet rominndeling.
MIDDELS	2c. Miljøskapende verdi Romdannende vegetasjon i tilknytning til gravområder: vegetasjon i nord, intimt rom.
LAV	2f. Symbolverdi Objekt/område knyttet til hendelse: symmetrisk komposisjon med busker som omkranser minnesmerke.
	Tema gravfeltstruktur
HØY	1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi Original utforming av anlegget: Gravfelt i kontinuerlig bruk fra 1922. 2a. Landskapsarkitektonisk verdi Særegent synsinntrykk: uorden/tilfeldighet i gravrekker.
MIDDELS	2a. Landskapsarkitektonisk verdi Gravminnene vender mot sentral gangvei og underbygger akse.
LAV	2a. Landskapsarkitektonisk verdi Særegent synsinntrykk: doble og enkle graver sammenstilt i struktur.
	Tema gravområder
HØY	1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi Original utforming av anlegget: variasjon i tidstypiske gravminner fra 1920-tallet til 1950-tallet. Original utforming av anlegget: lite gjenbruk av graver, tidstypiske gravminner fra 1970- og 1980-tallet. Original utforming av anlegget: urnegravfelt, gravminner fra 1970-tallet i ubearbeidet naturstein. 1c. Håndverkshistorisk verdi Særskilt håndverkstradisjon: gravminne med unik utforming. Materialtradisjoner: mange av gravminnene øst for gangstien er fra lokalt steinbrudd.
LAV	1c. Håndverkshistorisk verdi Materialtradisjoner: mange av gravminnene vest for gangstien fra lokalt steinbrudd. (Gravfeltet i øst har fått høyere verdi enn gravfeltet i vest fordi det spenner over et lengre tidsrom og viser en større variasjon i bruken av den lokale steinen).

Tema		HØY VERDI	MIDDELS VERDI	LAV VERDI
naboskap/ landskap				
		(skjema fortsetter på neste side)		

VERDI Tema

Tema vegetasjon

- HØY 1b. Vegetasjonshistorisk verdi
Tidstypisk for gravplassens historiske periode: trekrans, bjørk.
2a. Landskapsarkitektonisk verdi
Markant opplevelse knyttet til sammenheng: hekker i partier langs ganglinje, nasjonalt sjeldent.
Særegent synsinntrykk: solitær ask fra før gravplassens utvidelse.
- MIDDELS 1a. Landskapsarkitekthistorisk verdi
Deler av gravplassen kan karakteriseres som skogsgravplass: vegetasjon i nord med et naturligt uttrykk.
- LAV 2a. Landskapsarkitektonisk verdi
Særegent synsinntrykk: sammenstilling av busker omkring minnesmerke som skaper blikkfang.

Tema naturmangfold

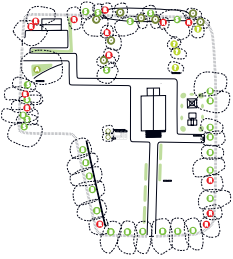
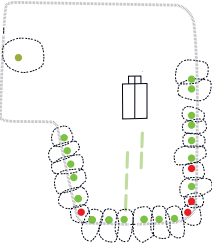
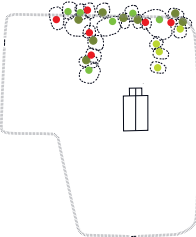
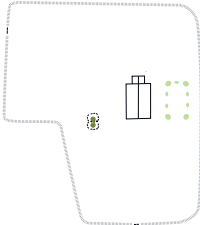
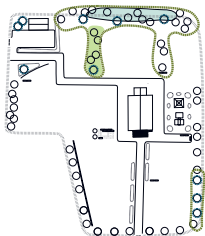
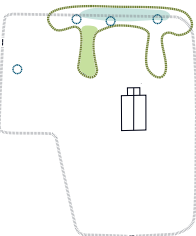
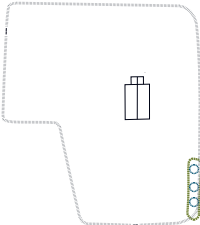
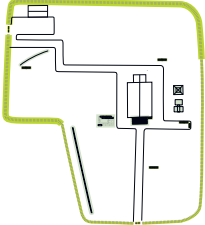
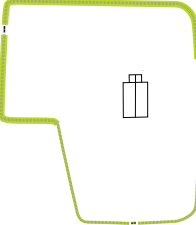
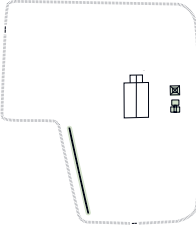
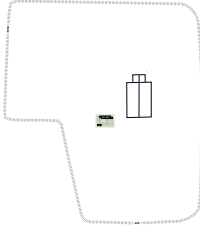
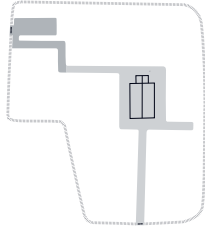
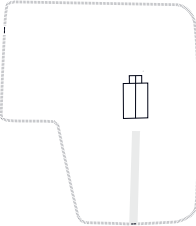
- HØY 1b. Vegetasjonshistorisk verdi
Viktig naturtype: asketre med omfangsrik krone
2c. Miljøskapende verdi
Rikt fugle- og dyreliv/naturmangfold: skogholt/store gamle trær med grov bark og døde stammeparti, viktige naturkvaliteter og leveområder for sjeldne arter.
- LAV 2c. Miljøskapende verdi
Rikt fugle- og dyreliv/naturmangfold: Mindre tregruppe med gamle trær med grov bark.

Tema bestandige elementer

- HØY 1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi
Original utforming: delvis original gravplassinnhegning, deler ble revet under utvidelsen i 1970, senere forlenget.
1c. Teknikkhistorisk verdi
Særskilte byggeteknikker: gravplassinnhegningen er robust bygd og det er høy kvalitet på byggematerialene.
- MIDDELS 1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi
Original utforming: Original terrengmur, siger noe ned i terrenget og framstår lavere enn opprinnelig.
2d. Kontinuitetsskapende verdi
Beskriver en historisk sammenheng: klokkestøpul og minnesmerke.
- LAV 1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi
Original utforming: Vannpost/ lite basseng fra slutten av 1960-tallet.

Tema vegsystem

- HØY 1a. Landskapsarkitekturhistorisk verdi
Intakt opprinnelig planløsning: Original vegføring fra 1922. Grussti, kontinuerlig reparert med grus med samme fraksjon fra samme lokale steinbrudd.

Tema		HØY VERDI	MIDDELS VERDI	LAV VERDI
vegetasjon	(skjema fortsetter fra forrige side)			
				
				
				
vegssystem				
	(skjema fortsetter på neste side)			

Sum

HØY VERDI

Kilde- og kunnskapsverdi:

Opprinnelig planløsning hvor trekrans, gravplassinnhegning og terrengmur inngår.
Gravfelt i kontinuerlig bruk fra 1922.
Gravminner fra 1920-tallet til 1950-tallet
Gravminner fra 1970- og 1980-tallet.
Urnegravfelt, gravminner i ubearbeidet naturstein.
Gravminne med unik utforming.
Gravminner fra lokalt steinbrudd.
Tidstypisk trekrans.
Asketre med omfangsrik krone
Gravplassinnhegning, delvis original og med særskilt byggeteknikk.
Grussti.

Opplevelsesverdi:

Siktlinje mellom seremonibygge, sentral ganglinje og lokal veglinje.
Ekspontert plassering av trekrans.
Markant opplevelse av inngangsrommet.
Hekkelinjer langs sentral gangvei som forsterker akse.
Gravfelt fra 1922 med uorden/tilfeldighet i gravrekkene.
Hekker i partier skaper markant opplevelse og sammenheng.
Særegent synsinntrykk mht. solitært asketre.
Gamle trær, skogholt med viktige naturkvaliteter og leveområder for sjeldne arter.

MIDDELS VERDI

Kilde- og kunnskapsverdi:

I nord, karakter som skogsgravplass.
Original terrengmur.

Opplevelsesverdi:

Siktlinje mot åsen i øst.
Romdannende vegetasjon i nord.
Rikt fugle- og dyreliv/naturmangfold i sammenheng med skog i nord.
Gravminner som vender mot sentral ganglinje og underbygger akse.
Klokkestøpul og minnesmerke gir historisk sammenheng.

LAV VERDI

Kilde- og kunnskapsverdi:

Mange gravminner fra lokalt steinbrudd i gravfelt i vest.
Vannpost/lite basseng fra slutten av 1960-tallet.

Opplevelsesverdi:

Siktlinje fra oldtidsvei mot klokkestøpul som skaper sammenheng.
Minnesmerke knyttet til hendelse.
Særegent synsinntrykk mht. doble og enkle graver sammenstilt i struktur.
Særegent synsinntrykk mht. sammenstilling av busker omkring minnesmerke.
Rikt fugle- og dyreliv/naturmangfold i sammenheng mindre tregruppe.

Tema

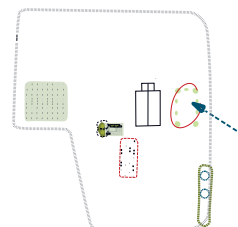
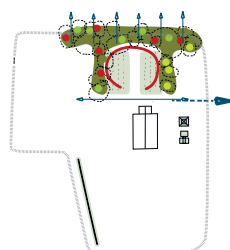
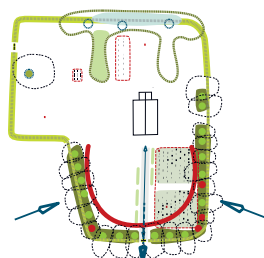
HØY VERDI

MIDDELS VERDI

LAV VERDI

Sum

(skjema fortsetter fra forrige side)

Unstad kirkegård, Vestvågøy.